

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ПРОФЕСОРСКИ ПОЛОЖАЈ

У ШКОЛИ, У ДРЖАВИ И У ДРУШТВУ У ДРУГИХ ДРЖАВА И У СРБИЈИ.

ЧИТАО НА ПРВОМЕ ЗБОРУ ПРОФЕСОРСКОГА ДРУШТВА

Д-р Ник. Ј. ПЕТРОВИЋ

Одбор, коме беше поверено да припреми све што је потребно за оснивање професорскога друштва, сматрао је да ће бити корисно да ни први збор не прође, а да се на њему не чују неке и неке мисли о средњо-школској настави. За ту цел одбор је расписао 4 теме, о којима би се могло говорити на првоме збору професорскога друштва. Ја сам за предмет мојега данашњега говора изабрао прву која гласи:

О професорском положају у школи, држави и друштву у европским државама и у Србији.

Пре но што почнем да говорим о самој теми, треба ми напоменути, да ми је недостајало времена да прикуним баш све податке о питању, којим желим да вас позабавим. Па и ако не прикуних све, мислио сам да и ово што је преда мном неће бити без интереса за Први Збор Професорскога Друштва, остављајући другој прилици да по неку празнину поупним. Молим вас; дакле, да имате обзира према моме говору, који ће вам одузети неколико тренутака драгоценог вам времена.

Да пређем на ствар.

Стара је истина да се школа познаје по учитељу. Какав је учитељ, таква ти је школа. Залуду биће и најдешње зграде

и најбогатији намештаји, и најодличније збирке ако нема некога ко ће свему томе живота да да. Школа је жива установа и она хоће жива рада. Па с тога и јесте од највећега значаја какав је онај који је „изабран“ да ради у школи.

Ово што вреди за све школе, вреди и за средње. Њихов положај није изузет. Па кад је то тако, на првом месту треба да видимо који се и какви људи пуштају као радници у средње школе.

Врсте наставника у средњим школама.

Ретка је средња школа у Европи, која од прве прима за стална радника млада човека из школе.

У Угарској видимо најпре учитеља за необавезне предмете (певање, музику, топографију и француски језик); па учитеље за телесно вежбање, даље унапред вероучитеље, па супленте и најзад редовне или сталне учитеље: професоре.

У Аустрији је скоро исти ред учитељства у средњим школама.

У Немачкој је овај ред: најмлађи су учитељи за вештине (Elementarlehrer), па технички учитељи, па учитељски помоћници; после ових долазе виши учитељи (Oberlehrer), по нашем „професори“ и најзад директори.

Пре но што станем казивати какав је положај професора у енглеским средњим школама, сматрам за потребно напоменути, да Енглези не знају за строго одређене средње школе. Почевши од основних школа па до универзитета, Енглези имају један непрекидни школски ланац. Немогућно је из тога ланца ишчупати за се средње школе.

Основном школом зову Енглези ону школу, у којој се учи читање, писање и рачунање и ништа више. Све друго није основна школа. Иза основне школе долазе средње школе, али не у нашем смислу. Средњом школом зову Енглези сваку школу, у којој се учи ма какав стран језик. Таква средња школа често је налик на немачке грађанске школе, по негде личи и на ниже гимназије, а некада и на ниже реалке или ниже гимназијске-реалке.

Иза ових разноликих школа, које се у Енглеза зову средње школе, долазе *јавне и граматичке школе* (Public grammar school). Те су школе опет налик на наше гимназије.

Још на вишем ступњу наставе стоје тако зване Collegiale Institutions: на после University Colleges, који су мешавина од средњих виших школа и универзитета: за тим Artisans College.

Универзитети (University) долазе на место иза колежа, а после универзитета долазе нарочите стручне школе.

Ово је тек у главноме ухваћен ред енглеских школа. Треба ми одмах приметити, да од сваке побројане школе с лева и десна има још доста варијација у школама.

Да би смо се разумели, кад спомињем реч професор у енглеским школама, вазда разумем под тим именом наставника јавних граматичких школа, које стоје најближе гимназијама.

У Енглеза има најмање категорија учитељских. Тамо су учитељи за језике и вештине и стални учитељи или професори.

У Хрвата од квалификованих учитеља има две врсте: супленти и прави учитељи.

У Бугара има највише учитељских степена. Најмлађи су супленти или „волно-наемни“, па после иду прави учитељи, који се деле на три врсте: трећестепени, другостепени и првостепени учитељи. Ови последњи зову се и професори. Најзад директори.

У нас су најмлађи учитељи вештина, па учитељи језика, па предавачи, супленти и најзад професори и директори.

Ну све те врсте учитеља могу се у главноме поделити у три групе: у 1. групу долазе учитељи за вештине; у 2. за језике и необавезне предмете; у 3. они који могу поступно постати професори и директори.

Остављајући на страну учитеље, који су спремни само за извесне вештине и који мимо те вештине не могу имати учешћа у средњо-школској настави, да видимо какве се квалификације захтевају од оних учитеља, који поступно аванзујући могу заузети највише место у средњим школама, који, дакле, могу бити стални учитељи или професори.

У Угарској може имати наде да ће некада бити професор средње школе само онај који је свршио гимназију или реалку и положио испит зрелости, и који је био 4 године (8 семестара) на универзитету или политехници редован слушацац. Претпоставља се да се у тој великој школи предаје а) Историја Угарске и историја угарске књижевности, с погледом на културну историју Угарске; б) Наука о васпитању и настави с историјом педагогије и в) од философских предмета бар логика, психологија и историја педагогије.

Од прописне 4 универзит. године могу се 3 године провести и на ком универзитету ван Угарске, али 1 година мора се провести на угарском универзитету.

Осим тих услова за приступ на учитељски испит за наставника средње школе, тражи се у Угарској још да је најмање годину дана радио као приправни наставник у којој средњој школи Угарске, или да је ту годину дана провео ради практичке спреме на ком универзитету. И тако Маџари траже после испита зрелости још 5 година учења, од којих 4 године треба да су универзитетске, а једна практичка рада, па било то као васпитач или као учитељ у којој породици.

Све су ово тек услови да се ко може пустити да полаже професорски испит, а тек по положеном испиту тече право на наставничко место у средњој школи.

У Аустрији имају право на испит професорски само домородци, и то они, који су свршили гимназију или реалку и положили испит зрелости, који су били 4 године на универзитету, од којих 4 године мора да су бар 3 године провели на факултету философском. За оне који желе да полажу испит професорски из природних наука захтевају се докази да су радили у кабинетима и лабораторији.

Странци могу се пустити на професорски испит само по предлогу испитнога одбора и решењу министра просвете.

У Немачкој захтева се на првом месту да је Немац онај, који хоће да полаже професорски испит, да је немачки поданик и да је одслужио свој рок у војсци. Даље се захтева да је кандидат положио испит зрелости на немачкој гимназији и да је после тога три године учио на немачком државном универзитету.

О изузецима решава министар просвете, који може кандидатима, који желе да полажу испите из живих страних је-

зика, признати једну годину, као трећу, коју су провели на ком страном универзитету. Но тада мора да је наставни језик на том универзитету био француски или енглески.

У Енглеској нема професорских испита. Њихови учитељи у средњим школама, којих има од врло много врста, не полажу парочите професорске испите. Тамо до скоро није било ни прописано ко може бити наставник средње школе. Сад је, бар за школе које се издржавају из фондова или завештања, утврђено, да само испитани ђаци универзитета кембричког и оксфордског могу бити примљени за учитеље средњих школа.

Хрвати захтевају испит зрелости из гимназија и 4 године философског факултета на универзитету.

Бугари стоје за сад јединствени у овом погледу. У њих нема испита, а нема ни већих квалификација од свршене гимназије.

У нас тражи се, да је кандидат свршио философски или технички факултет на нашој Великој Школи или на страни какав факултет сличан нашем или вишу стручну школу по тамошњим прописима.

Интересно је да се у нашем закону не спомиње испит зрелости. Да ли је ово превиђено или намерно изостало или се мислило да нико и не може учити Велику Школу без испита зрелости? Треба знати да је закон о квалификацији за наставнике изашао, пошто су испити зрелости у велике били заведени.

Према овоме у Европи сматра се као правило без изузетка: да нико ко није учио гимназију или реалку и није положио испит зрелости, не може рачунати на наставнички положај у гимназији или реалци. Матура, то је за наставника средње школе услов без кога се бити не може. Једини изузетак у томе за данас чине Бугари.

Немци иду најдаље. Они траже испит зрелости на немачкој гимназији, не признају чак ни испите зрелости на ма којој другој гимназији.

После испита зрелости захтева се за наставнички положај факултетско образовање. И у томе — ван Бугара — нема изузетка. Тражи се факултетско образовање и то на философском факултету за гимназије, а на политехници за реалке. Разлике се чине само у времену. Маџари, Аустријанци и Хрвати траже 4 године универзитетских студија, од којих 3 морају бити на философском факултету, а Немци се задовољавају са 3 године. То је што се самог времена тиче. Али и то време се још ограничава. Изузимајући Хрвате, сви остали протежирају своје велике школе.

Маџари траже универзитетско образовање на онаквом факултету, где су обавезни предмети угарска историја, угарска књижевност, угарска историја цивилизације; Аустрија само по изузетку пушта на испите и оне, који нису учили на аустријским великим школама; Немачка без изузетка захтева да се од 3 године универзитетских студија бар две проведу на немачким великим школама. У Енглеској само су универзитети оксфордски и кембрички признати за спрему наставника за средње школе.

Ми смо најтолерантнији. Ми прво, не тражимо испит зрелости, па и не условљавамо ни један течај на нашој великој школи.

Они кандидати који су положили испит зрелости и свршили факултет философски или политехнику, јављају се за наставнике средњих школа, и тада се пријављују за

Професорски испит.

У Угарској професорски је испит општи, стручан и наставан. У општи испит

рачуна се знање маџарског језика, маџарске историје и литературе: стручан испит мора се полагати из два или три наставна предмета, који се предају у средњим школама и наставни испит, који обухвата основно знање педагогије и знање новије историје педагогије.

Сва три испита једнако су важна. Они по реду иду овако:

Најпре се полаже општи испит из предмета који обухватају оно што се тражи од испитаника као од Маџара, а то је маџарски језик, историја, литература: за тим долази испит из основа философије, из целокупне педагогије и новије историје педагогије. После тога стручан испит и најзад треба кандидат да докаже да он разуме и метод предавања и да уме да предаје предмете за које се испитује.

Само су овакви испити у Маџарској признати. Професорски испити положени ван Маџарске у опште не признају се. По изузетку може Министар просвете некоме признати и такав испит.

Испитне комисије поставља министар просвете.

Ко једном падне на испиту може га поновити тек после једне године. Пре тога времена не може се поново испитивати.

Испитне комисије имају своје седиште при универзитетима.

И у Аустрији одређује министар просвете испитне комисије на годину дана.

У Аустрији тражи се на првом месту да кандидат докаже да је спреман у философији и педагогији. Ово се мотивује тиме, што се узима да сваком наставнику, па ма које он предмете предавао у средњој школи, потребна је философија и педагогија. На друго место ставља се мајерњи језик или језик којим ће кандидат

доцније предавати, па тек после немачки језик и најзад стручна група предмета. Испитне групе велике су, јер их свега има 6. Кандидат који из главног предмета положи испит, има право да предаје тај предмет кроз целу гимназију или реалку, а који не положи добар испит из главног предмета, али положи добар испит из споредних предмета, може се поставити за наставника ниже гимназије.

Испит се дели на троје: на *рад код куће*, на *клаузуру* и *усмени испит*.¹

За сваки главни предмет дужан је кандидат да изради код куће по једну тему. Изузимајући језик на коме ће кандидат предавати, мора се тема увек да изради за испите из језика, математике и географије.

Ако је кандидат изабрао као споредан предмет класичку филологију, тада је дужан да обради за тај предмет грчку тему на латинском језику, те да покаже знање грчке литературе и латинског језика.

Осим ових тема, сваки кандидат добија на израду код куће једну тему опште философске, педагошке или дидактичке садржине. Тиме се „жели да да прилика кандидату, да покаже стечено философско образовање и с друге стране да покаже како је он размишљао и зна везу предмета из којих се спремао, као и њихов значај по опште образовање.“

За израду тема и то сваке посебице даје се кандидату 3 месеца рока. На молбу кандидата овај се рок може продужити највише још за 3 месеца.

Клаузура захтева се за сваки предмет из кога кандидат хоће испит да подлаже, изузимајући матерњи језик, ако је он узет као споредни предмет. Клаузура за главни предмет може да траје 10 часова, а за

споредни 5 часова. С тога клаузура за главни предмет састоји се из два дела, од који се један ради за 5 сахати пре, а други за толико исто сахати по подне.

Ако је историја главни предмет, раде се две клаузуре: једна из историје опште, друга из историје Аустрије.

Јестаственичари имају да раде две клаузуре: хемичари место клаузуре раде потпуне анализе у лабораторији.

Филолози имају да раде клаузуру на латинском језику, а они што полажу испите за живе језике, на језицима за које су се јавили.

На усмени испит пуштају се тек они, који су добро израдили све теме и клаузуре. Испит почиње главним предметом. Испиту непрекидно мора да присуствује директор испитне комисије и најмање два члана. О сваком кандидату води се нарочити протокол.

Само је онај кандидат испит положио који је показао довољно знање из свакога предмета на по се.

Одлично знање из једнога предмета не може се узети у олакшицу за недовољно знање из ма кога другог предмета.

Испит могу поновити после једне године само они, за које испитна комисија нађе, да им је спрема таква, да је после једне године могу попунити. Али ако комисија нађе, да је кандидат у сваком по гледу неспреман, може му одмах после првога испита закратити поновни испит, и такав се за навек одбија од школе.

И у Немачкој министар просвете поставља чланове испитне комисије и уједно им одређује круг њиховога рада.

Кандидати се јављају непосредно испитним комисијама. Оне имају право да реше хоће ли кандидата у опште пустити на испит, па за тим каква му се учитељска способност може да призна. Ово обоје решава се на основу кандидатових сту-

¹ Правила о професорским испитима од 7. фебруара 1884 год. Ђ.Н. 2117.

дија на пољу философије и педагогије, на основу његовога знања немачког језика и литературе и његовога владања у опште.

У Немаца има три ступња учитељске способности: 1. за ниже 2. за средње и 3. за више разреде, и оне се бележе цифрама 3, 2 и 1.

У ниже разреда броје се I, II и III раз.
 „ средње „ „ „ IV, V и VI „
 „ више „ „ „ VII, VIII и IX „

Према успеху који кандидат на испиту покаже, може му се издати сведоцба за *вишег учитеља* (Oberlehrerzeugniss) и тада има право да предаје предмете и у вишој гимназији, или само сведоцба учитељска (Lehrerzeugniss) и тада остаје у нижој гимназији.

Само онај може се прогласити за *вишег учитеља*, који положи испит из два главна предмета, и то тако да му се може поверити да их предаје кроз целу гимназију или реалку, а из два споредна предмета за предавање у средњим разредима.

Учитељ може бити онај који положи испит из два главна предмета за предавање у средњим разредима и два споредна предмета за предавање у нижим разредима.

Групе предмета у Немаца подељене су овако:

1. *Филолошко — историјска група*. Она се састоји из: немачког, латинског, грчког, француског, енглеског језика и историје. Из те групе морају се узети два предмета као главна.

2. *Математичко — природњачка група*. Она се састоји из следећих предмета: Математике, физике, хемије с минералогском и зоологије с ботаником. Из ове се могу два предмета узети као главна.

Географија сматра се као засебан предмет и може се узети као други главни предмет с једним из прве или друге главне групе.

И комбинације у овим групама ограничене су правилима.

Философска пропедевтика може бити само споредан предмет.

Испит је *писмен* и *усмен*.

За писмени испит (рад код куће) добија сваки кандидат 1-во задатак из философије или педагогије; 2-го задатак из сваког главног предмета. Ну ако комисија не нађе за потребно да даје 2 задатак из стручних предмета, може дати један задатак, који ће обухватити оба предмета. Више од 3 теме нико неће добити да израђује.

За израду тема даје се кандидату рок 6 недеља, а на молбу кандидату може се тај рок продужити још за 6 недеља.

Клаузура није обавезна. Она се даје само оним кандидатима код којих комисија посумња да су самостално радили теме. За физичаре и хемичаре обавезан је рад у кабинету и лабораторији.

На усмени испит пушта се кандидат чији је писмени рад примљен као добар и који није рђавог владања.

Усмени испити у латинском, енглеском или француском језику, држе се на тим језицима, а не на немачком, као остали.

По свршеном испиту комисија решава хоће ли се кандидату издати сведоцба за *вишег учитеља* или за *учитеља*.

Ако је кандидат из главних предмета положио испит, али из споредних није показао довољно спрему, може му комисија издати сведоцбу, с примедбом да допуни испит из споредних предмета у течају најдаље 3 године. После тога испита признаје му се потпуна квалификација.

Може кандидат доцније захтевати да положе испит и из још неких предмета, који нису ишли у његове групе. И такав испит допушта се, а тиме кандидат добија веће право на бољи положај.¹

¹ Ова су правила од 5. фебруара 1887 год.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У Енглеској нема нарочитих професорских испита. У коле бољим средњим школама могу бити наставници само они који су свршили факултет и положили универзитетске испите у Кембриџу и Оксфорду. То су обично учитељи за научне предмете. Њих тамо зову *Master of Arts*. И такав учитељ вазда ставља поред свога имена и писмена *M. A.* Универзитети у Кембриџу и Оксфорду издају дипломе на положене испите, и такав диплом довољна је квалификација за наставника средње школе у Енглеској.

У Хрватској је овако: У Загребу постоји нарочита испитна комисија за испитивање професорских кандидата. То је једина у Хрватској. Њу поставља Бан и зове се „*izpitno povjerenstvo*.“

Група из којих се испит полаже има за гимназије 6, а толико и за реалке. Ово су групе: 1. Класичка филологија, 2. Хрватски језик, 3. Географија и историја, 4. Математика и физика, 5. Јестаственица: 6. Философска пропедевтика. — За реалке место 1-ве долази Јестаственица и хемија.

Испит се дели на *тему, клаузуру, и усмени испит*.

Тема се ради из сваког главног предмета, а из свију споредних група (што Хрвати зову „*skupine*“) даје се опет једна тема. — Из хрватскога језика, као наставнога никада се тема не даје. На против математика и географија никад не могу бити без теме.

Друге одредбе скоро су истоветне с аустријским одредбама о професорским испитима.

Ја сам се код овога одељка подуже забавио с тога што су аустријска и немачка правила о професорским испитима скоро најновије тековине у законодавству средњих школа. Аустријска су од 1884. немачка од 1887. године.

По нашем закону о професорским испита не тражи се испит зрелости, не се тражи да је кандидат свршио факултет на пашој Великој Школи или сличну школу на страни. Где је год законодавство доспело да пропише испите професорске ту је на првом месту ставило услов матуру. Што у нас то није чињено, није ми познато. Можда се претпостављало да се без матуре не може свршити факултет. Колико је закон на овој страни био попустљив, толико је на другој био строжији тражећи за се и повратне силе, те тако пркосећи једном од највећих правничких начела.

Докле су у свима законима групе предмета по струкама, у нас су групе тако раздробљене како се нигде на другом месту наћи не може.

Наш закон о професорским испитима (чл. 7.) набраја 12 група. Измене у овом члану закона преко су потребне. А како је ове године пуштен у средње школе нов наставни план, то би што пре требало изменити и групе за професорске испите.

Онај који је положио професорски испит стекао је право да може бити професор у средњој школи. Обично то одмах не бива.

У Угарској постављају се испитани кандидати за супленте. Они проводе у том привременом положају најмање једну, а највише 3 године. Тек после тога рока постају прави учитељи.

У Аустрији се испитани кандидати не постављају ни за супленте. Они се са сведоџбом о положеном испиту упућују у гимназије или реалке на рад у школи. И тај практички рад исто тако је обавезан као и остали испит. Годину практичкога рада, како је по закону зову „*Das Probejahr*“, мора кандидат да проведе на

државној гимназији или реалци и то онаквој за коју је испит положио.

За све време од године дана кандидат ради у школи под стручним надзором једнога професора. За првих 6 месеци кандидат само присуствује предавањима професора, коме је уручен или и код других професора, ако му то директор нарочито одобри. У другој половини године добија да предаје по неки предмет и то под надзором дотичнога професора. У ваншколско време дужан је кандидат да се бави познавањем организације гимназија, вођењем послова по класама, познавањем наставнога плана у опште и посебнице, проучавањем методских питања. Све ово мора да се врши у ој години и то или редовно или кад професор за добро нађе. Но може о свима тим питањима професор да задаје кандидату и писмене задатке. И директор је дужан да надзирава кандидата у настави и да се и сам уверава о његовом напредовању у настави. Директор има право да у другом течају кандидату повери и један цео разред, али и то увек под надзором дотичнога професора. Ово се нарочито тиче давања оцена. У осталом ставља се на душу целој колегији да упућује кандидата, који има да практикује годину дана.

Ако директор види да су погрешке кандидатове у настави и понашању у опште штетне по наставу или школу, има право да одмах суспендује рад кандидатов. О томе има се саслушати и професорски савет, који ће у записник навести све шта је допринело да је рад кандидатов прекинут. Тај се записник шаље вишој школској власти. Ова је дужна да ствар оцени, те да, по свом нахођењу, кандидата упути на Probejahr у другу коју школу или да предложи министру просвете, да таквом кандидату са свим затвори школска врата.

На крају године дужан је директор да да кандидату сведоцбу о његовом раду у школи за годину дана. Ову сведоцбу издаје директор у договору са професором који је кандидата надзиравао и разредним старешинама оних разреда у којима је кандидат предавао. Сви ови потписују сведоцбу с директором. У сведоцби има се казати степен доказане способности у настави, у одржању реда и у васпитању. Препис те сведоцбе штампана се увек у годишњем извештају гимназије.

Тек после ове сведоцбе има кандидат право на стално учитељство у средњој школи Аустро-Угарске.

Практичка година у Немаца са свим је слично уређена као и у Аустријанаца. За њих је сведоцба директора о способности кандидата за наставу исто толико важна колико и сведоцба о положеном професорском испиту. Они воде овако: „Сведоцба о положеном професорском испиту казује научну спрему кандидатову за наставу у извесним предметима; а да он има способности да буде наставник, то треба да докаже једногодишњим практичним радом у школи.“

У Енглеза нема припреме за наставничко место, али у њих нема за дуги низ година сталности у положају.

Хрвати имају са свим сличну установу као и Маџари. Нико не може одмах бити постављен за професора. Свако мора бити најпре суплент, са свим као у Маџара.

И Руси¹ имају своје учитеље „по најму“, т. ј. они који још нису стално постављени. Они су још неуказни чиновници, који немају ни чиновничких права.

¹ Податке о руским школама добио сам од г. В. Малине, учитеља језика у I. беогр. гимназији. Г. Малина био је много година професор гимназије у Русији.

Па и у Бугарској не може кандидат ~~поставља~~ одмах „професор“. Најпре треба да је „волнонаемни учитељ“, па тек после извесног пиза година долази на степен професора.

По положеном професорском испиту и доказаној практичној спреми за наставника, улазе кандидати у средње школе.

У Угарској вели се „да редовни професор средње школе може бити онај угарски поданик који је примерног владања и који има професорску диплому.“ Све наставнике поставља у државним средњим школама министар просвете, у општинским одбор општински, у религијским владика, а у закладним патронат, који закладом управља. Само директоре поставља Краљ на предлог министра просвете.

У Аустрији моги бити постављени за сталне учитеље (професоре) само аустријанци. Као супленти могу провести само две године. И Аустрија не прима странце у професорску службу.

У Немачкој директора поставља владар на предлог министра просвете, а професоре министар по предлогу директора и провинцијске школске управе.

У Енглеској бира и поставља директора школска комисија у чији реон школа спада, а професоре поставља сам директор.

У Хрвата директора поставља краљ на предлог банов, а професоре поставља бан по предлогу одељења за богочаст и наставу. Они се тамо зову први учитељи.

У Руса директора и инспектора поставља министар просвете на предлог попечитеља учебнога округа. Професоре предлаже директор попечитељу учебнога округа.

У Бугара постављају се директори указом, т. ј. по предлогу министра просвете поставља их Књаз, а учитељи свију степена могу бити постављени или указом као и директори или „приказом“, то ће рећи претписом министра просвете.

Као што вам је познато, у нас поставља министар просвете предаваче и учитеље, а Краљ поставља указом супленте, професоре и директоре, и то све на предлог министра просвете и црквених послова.

Дужности и права директора и професора у средњим школама нису свуда једнаке.

У Угарској дужни су директори у целим гимназијама да предају 6—10 часова. Професори су дужни да предају 18, а највише 20 часова. Ну ако се предмети тако распореде, да неком од професора дође већи број од 20 часова, тада он добија за вишак хонорар. Али ни у ком случају не може један професор примити више од 25 часова недељно. То је крајња граница до које се може професор радом у школи оптеретити.

У Аустрији дужни су директори целих, т. ј. осморазредних гимназија да предају minimum 5, а maximum 8 часова, у нижим гимназијама minimum 10, а maximum 14 часова. Међу професорима чини се разлика између оних који предају језике и друге предмете. Они што предају језике могу имати maximum 17 часова, а сви други редовно 20 часова недељно. У Аустрији је већ самим уређењем удешено да је овакву норму могућно извести. По закону у осморазредној гимназији, мора бити један директор и 10 сталних учитеља, од којих су осморица професори. Само професорима поверава се предавање латинског, грчког, немачког и земаљског језика, историје и географије. За математику, физику и природне науке има два стручна учитеља. Сви остали предмети, који овде нису побројани, имају се поделити на директора и 3 наставника.

У нижим гимназијама мора бити један директор и 4 редовна учитеља (професора).

Нема у Аустрији прописа о томе шта ће бити ако професор буде приликама нагнат да предаје више од 20 часова недељно. Само има једна одредба за директора, по којој он добија 30% од оне плате, коју би добијао професор, ако он — поред својих обавезних часова — замењује кога професора.

У Немачкој није прописан број часова директору. За професоре вреде ове одредбе:

Професори обвезни су предавати највише 20 часова, редовни учитељи 22, учитељски помоћници 24, а учитељи вештина 26 часова недељно. Наставници у Немачкој као да су најоптерећенији великим бројем часова у школи. С тога је њима забрањено давање кондиција или приватних часова без нарочитог одобрења директора.

У Руса по броју часова одређује се и награда. Као *minimum* узима се 12 часова недељно. Ако професор има више од 12 часова недељно, за сваки недељни час више добија по 60 рубаља на годину.

У Енглеској није одређен број часова ни директору, ни осталим наставницима. У опште имају више часова стални наставници, него почетници, дакле обрнуто по што је у Немачкој. Млађи људи дужни су више да се баве спремањем ученика за часове. Овакав одношај с тога је, што су скоро све добре средње школе у Енглеској интернати. То чини, те професори све своје време мора да утроше само на школу. Њима не остаје времена за самообразовање или напредовање у науци. Али они су, као што ћемо доцније видети, и одлично награђени.

У Хрвата као и у Аустријанаца утврђен је број наставника за гимназије. Само што је тај број у Хрватској већи него у Аустрији. У гимназији са 8 разреда има један равнатељ (директор) и 12 учитеља.

Међу ово 12 рачунају се сви учитељи (супленти, прави учитељи и професори). Директор је обавезан да предаје недељно највише 8 часова, учитељи језика (филолози) највише 17 часова, а учитељи математике и природних наука највише 20 часова недељно. Овај број часова одређује се погледом на законску одредбу да у једном разреду не сме бити више од 40 ученика. Ако настану прилике да који учитељ мора примити више од прописног броја часова, па било то с тога што нема наставника, било с тога што се ко од другова разболи, тада се таквом учитељу даје особена награда. Ту награду не добија за прва три месеца већег рада, но само ако је потреба за замену дужа од 3 месеца.

У Бугара директори су обвезни да предају недељно 10—14 часова, а учитељи *minimum* 15, а *maximum* 22 часа недељно. *Minimum* часова вреди само за више разреде и за наставнике, који имају да прављају писмене задатке.

У нас о томе нема никакве норме. Једни наставници имају 20 или више часова, а други 10—12 часова недељно. Једни директори имају по 2—3 часа, други 5—8, а трећи и не предају никакав предмет. Ми као да стојимо на континенту Европе усамљени у овом погледу.

Осим побројаних дужности, велике су дужности разредних старешина. Наставници, које директор одреди за разредне старешине, имају као старатељи појединих разреда исто толико посла колико и као наставници извесних група предмета. Ну о овоме другом приликом.

Директорски положај заслужује нарочиту пажњу.

У Угарској и Хрватској директор није оно исто што и професор. Његов је положај у сваком погледу друкчији, но положај професора. Докле директора поста-

вља Краљ, професоре свију врста поставља и отпушта министар просвете, односно Бан. У Бугара исто је тако. Ма да се директор бира из реда професора, опет он је, чим постане директор, нешто друго него професор, и никад више не може се вратити за професора.

У Немачкој директор је први међу равнима. Он је професор, најстарији професор, који остаје као директор за све време својега живота. И тамо директор не може се вратити за професора.

Најодличнији положај имају директори у Енглеској. Тамо је тешко, често врло тешко, постати директор. То је место изборно. Њега бира школска управа и то из најодличнијих старијих професора. За младића — директора Енглеска не зна. Али једном изабран он је суверен у својој школи. Он бира и отпушта професоре. Он се мора да пита за све и сва у школи. Нико нема права да се мимо њега меша у школу. Он чак одређује и награде професорима и учитељима, он их казни, он награђује. Чисто невероватно звони нама кад чујемо како директори владају и господаре у школама, које су њиховој управи поверене.

Истина и у Немаца даје се директору велико право. Он може учинити да се који од професора отпусти, премести или казни. Али то не мора бити. Он може не примити извесног ученика у своју школу, па ма да он долази њему с уредном сведољбом. Он може дати себи одсуство 4 дана, а професору 14 дана, али све то није онај директор што га има Енглеска гимназија.

У свима гимназијама без изузетка највећа је дужност директорова да походи часове професора и учитеља, и да исправља у настави оно што му се чини да није добро. У том погледу директор се слуша без поговора. Даље, да руководи

не само обичне канцеларијске послове, но да даје правац целокупном животу школе, која је његовом старању поверена. С тога се, обично свуда, не долази лако до директорског положаја.

У самој Бугарској треба да је наставник био супленат, трећестепени, другостепени и првостепени учитељ, па тек да може бити директор. И само одлични првостепени учитељи могу постати директори.

У нас, као што знате, ни у том погледу нема ограничења, ни прописа. У нас може се поставити за директора професор, који није навршио ни годину дана својега професоровања. Али у нас и нема сталности. Данашњи директор може сутра, ни крив ни дужан, постати професор, а њему за директора бити постављен његов дојучерањи најмлађи професор. Да ли је то добро?

Права професора и њихова сигурност у служби није свуда једнака.

У Угарској, као што рекох, професоре поставља министар. Он их и премешта. Али се они не могу ни преместити ни иначе казнити без доказане кривице. То се доказује истрагом, коју води дисциплински суд. Само у ванредним приликама, или по молби, може се професор преместити из једне школе у другу.

У Аустрији је то још тврђе удешено. Постављени професор сигуран је — може се рећи некретан — у свом положају. Да се премести треба за то решење читаве провинцијске школске управе, а пре но што она изрече премештај, мора имати довољно доказа, да је такав премештај био потребан у интересу школе и наставе.

У Немачкој професори су једнаки с осталим чиновницима. Отпуштају се из службе ако не долазе на дужност 6 недеља, а изостанак не оправдају или учине велику кривицу. Све кривице извиђају су-

дови дисциплински. Немачки дисциплински суд састоји се из једног председника и 10 чланова, од којих су 4 чланови касаније. Седиште је његово у Берлину. Још се могу казнити професори опоменом, укором, новчаном казном и уклањањем од дужности за извесно време. Једна од најтежих и најређих казна је премештај по потреби службе. Али кад се та казна изрекне, професор не добија селидбене трошкове. Има случајева да се професор премести у интересу саме школе. У том случају даје се професору само за то што се премешта, па ма то куда било, 375 динара. Осим тога рачуна му се на сваких 10 километара железничког пута 10 динара, а на сваки километар за његову личност по 28 пара динарских. По том рачунању ожењени професор, који би се по потреби службе премештао из Београда у Ниш, добио би од државе 683 динара, а нежењен 496 динара. Пошто је и за саму државну касу премештај професорски врло скупа ствар, то се он и с тога разлога врло ретко дешава. Директори имају још већу главну награду (600 динара) и већу награду по километру.

У Бугарској премештаји су лаки као и у нас. Професоре, па и директоре, премешта сам министар просвете „приказом.“ За то не треба никаква мотивовања.

Као да су Руси у овом погледу отишли најдаље. У њих се професор може преместити или по молби или с унапређењем у служби. Путни трошак рачуна се по броју поштанских кова, који његовом чину припадају. И при првом постављењу добијају руски професори путни трошак, а уз то и тромесечну плату своју на еквипирање.

У Хрватској премештаји се дешавају понајвише због агитација, које су у по-

следњем деценијуму доста честе, ређе се премештају и с тога да дођу до бољих места.

У Енглеској нема премештаја. Докле професор добро ради, он остаје у школи у којој је. Тамо управо и не може бити премештаја, јер свака школа засебно постоји, међу њима нема никакве везе, нема дакле нико права да рђава професора из Вестминстерске гимназије премести у гимназију Итнску, јер те две гимназије свака за се самостална је. Променити школу може професор, али кад изађе из ње нема више никакве везе с њоме.

Изузимајући Бугарску и Хрватску, свуда је иначе законом уређено да се премештаји могу вршити само на крају течаја или године. У Немаца прописано је да се професори могу премештати само 31 Марта и 30 Октобра. Ово се чини школе ради, јер у течају године премештајем не само да се казни учитељ, но и школа. — У Немачкој с обзиром на то уређено је, да професор не може оставити службу кад хоће, но само на свршетку течаја. Па и тада мора 3 месеца раније да јави вишој школској власти, да ће на крају течаја напустити школу.

Професорски рад у опште сматра се за племенит посао, за посао савести и добре воље. С тога се у опште није ни прописивало што *о одговорности професорској*. Тек у новије доба кад се појавио доста велики број прекобројних професора уређује се и та страна професорскога положаја.

У Угарској надзирава рад професорски нарочити виши наставни чиновник, који се зове Oberstudiendirector. Њему су професори одговорни за свој рад. Он има права да присуствује кад год хоће предавањима професора, па да их испитује

о свему што сматра да треба од школе уклонити. Он је надзорник не само за рад у школи, но и за понашање професора ван школе. Он мора да води рачуна о сваком професору, о његовом напредовању у науци, у методу наставе и угледу у опште. Његово је право да опомене професора на савеснији рад. То он може да чини или у четири ока или пред директором, па и у самој професорској седници. Ако његов савет не помогне, он ствар доставља министру просвете. Његов је главни задатак да поучава професоре, који су његовом надзору поверени, те да способне и вредне предлаже за директоре, а одличне директоре да предлаже за надзорнике. Власт тих надзорника велика је. Они имају под својом управом обично по 12 средњих школа, а дужни су сваке године бар по два пут да походе сваку школу.

У Аустрији је директору дато више надзорне власти, него у Угарској, пошто тамо нема нарочитих надзорника за средње школе. Провинцијска школска власт то је и управна и надзорна власт у Аустрији. Она и надзирава школе. Њена је власт већа но школских надзорника у Угарској. Ако директор нађе да који професор не врши тачно своју дужност или да не одговара захтевима који се на професоре стављају, дужан је о томе да извести земаљску школску власт, а ова поглавара провинције. Најпре се оцењује колики је нерадник професор, па ако се нађе да доиста није добро радио у школи, или није довољно радио, или да је у раду грешно, а примедбе на рад није хтео примати, може поглавар провинције, по предлогу провинцијске школске власти, одлучити да се таквом професору не да петогодишња повишица за једну или више година, или докле се не поправи. Према овој строгој казни држи равнотежу једна

лепа награда, која се састоји у овоме: Ако провинцијска школска власт налази да неки професор или директор ради више но што је по закону дужан да ради, или ради на опште задовољство своје више власти, таквом школском раднику даје министар просвете, по предлогу провинцијске школске власти, ванредни годишњи додаток од 500 форината. Овај додаток може се дати на једну или више година.

У Немаца директор је први међу равнима. Па и опет он је прва и непосредна надзорна власт, и њему су професори одговорни за рад у школи. Он и даје професорима рад, јер он саставља распоред предмета на наставнике и часове. После директора професорска одговорност прелази на провинцијски школски одбор. Ну та одговорност није законски формулисана.

У Бугара и Хрвата одговорност је слично удешена као и у нас.

У Руса директор је дужан да води надзор над професорима. Ако примети какву год нетачност или неуредност, дужан је о томе да извести попечитељство, а оно изриче казне, ако се кривица докаже.

Као што сам већ на једном месту споменуо, у Енглеза директор је све и сва. Он има власт да неуредна професора отпусти, и за то не мора ником да јавља.

С наградама професорским стоји овако:

У Угарској и Хрватској све је чиновништво подељено према плати у класе. Професори долазе по свом положају у IX, а директори у VIII класу; професори равнају се капетанском чину у војци а директори мајорском. То вреди за државне средње школе. Супленти имају у Угарској 800 форината годишње, професори 1200, а они у Пешти 1500. Осим тога добијају станарине 200 форината, а у Пешти 300 форината на годину. Сваких 5 година

добијају повишице од 200 форината на годину. Директори имају исту систематску плату као и професори, само што добијају директори додатак, који износи у целим гимназијама 300, а у нижим гимназијама 200 форината на годину. Осим тога и станарина је за директоре већа. По унутрашњости имају 300, а у Пешти 400 форината на годину. Према овоме најмања професорска плата у Угарској са станарином износи 2940 динара на годину, у Пешти 3150 динара. Најмања плата директора јесте 3780 динара, у Пешти 4000 динара.

Да споменем узгред и школске надзорнике за гимназије. Они имају по унутрашњости 4000 фор. (8400 дин.) а у Пешти 4500 форината (9445 дин). Повишице немају.

Професори религијски закладних и општинских средњих школа не морају имати плате као и државни професори. Њихове плате јесу друкчије, али нигде нису веће од плата државних професора.

Професори, као државни чиновници, имају право на пензију, после навршене 10-те године службе. У то доба добијају 40% своје плате као пензију. После 10-те године расте пензија са 3% на годину. Кад наврше 30-ту годину службе добијају цеду плату као пензију, са свим као и у нас.

Професорске удовице имају право на пензију после пет година мужевљеве службе. Удовице оних учитеља који имају 600 фор. плате добијају 50% плате мужевљеве као пензију, а преко 600 само 20%. Сирочад добијају без разлике на главу по $\frac{1}{6}$ пензије, коју би удовица имала.

И у Аустрији дели се чиновништво на класе. Свега има 11 чиновничких класа. Директори броје се у VII, а професори у VIII чиновничку класу. Али не могу

професори одмах бити постављени у VIII чиновничку класу. Тек после навршене 15-те године службе долазе они у ту класу.

Према чиновничким класама директори имају 2—2400 форината, а професори 1400—1800 фор. плате на годину. Осим тога имају и директори и професори додатак на стан. Тај додатак дели се на 4 класе, према броју становника вароши у којој професор или директор живи. Највећи је додаток у Бечу, па у другим варошима све мањи. За директоре имају ови додатци 700, 420 и најзад 280 форината, за професоре 600, 360, 300 и најзад 240 форината.

Према томе у Аустрији најмања плата директора бечке гимназије износи 5670 динара, а у најмањој аустријској варошици 4.790 динара. —

Професор бечке гимназије има најмање 4200 динара, а у провинцији 2460. Све ово рачунају после навршене 15-те године службе.

Супленти не могу имати мање од 600 фор. плате. Њима се обично одређује 50—60% од оне плате коју би имао професор, кад би предавао групу суплентову.

И директори и професори аванзују до 25-те године сваке 5-те године са 200 форината, као и у нас. Цуну пензију имају после навршене 30-те године службе.

Професорски додаток не рачуна се у пензију, а директорски рачуна се.

Плате се издају сваког 2-ог у месецу и то у напред.

Удовице уживају пензију као и удовице других чиновника, а то је као и у Угарској, с том разликом, што удовица осим пензије добија по 60 форината годишње за свако дете. То се даје за васпитање деце умрлих професора.

У Немачкој директори гимназија имају исти ранг као и професори универзи-

тета, а то је ранг владиног саветника (Regierungsrath) или члана касације (Oberlandesgerichtsrath). Професори гимназија као и директори учитељских школа имају ранг ванредних професора универзитета, а то је ранг секретара касације.

Што се награде тиче, свака немачка средња школа има свој буџет, тек има и нормалних буџета. Директори у Берлину имају 6500 марака (7920 дин.); у варошима које имају 50.000 или више становника 5100—6000 марака (6120—7200 динара); у свима другим местима 4500 до 5400 марака (5400—6480 динара). Осим тога имају директори у Берлину 900 марака, а по свима другим местима 600 марака у име станарине.

Главни учитељи (професори) имају у Берлину 2100—5100 марака (2520 до 6120 динара); у свима другим местима најмање 1800 а највише 4500 марака (2160 до 5400 дин.) Осим тога имају професори право на станарину као и директори. Плате се издају тромесечно у напред.

У вишим гимназијама плате су нешто мање.

Највећа плата директора у Немачкој целој гимназији у Берлину је 9000 динара, а у провинцији мања.

Право на пензију имају професори после навршене 10-те године службе. Али указом владаочевим може се одредити оболелом професору издржање и пре 10-те године. — После навршене 10-те године добијају професори $2\frac{0}{100}$ делова своје плате, а после расте пензија на годину са $\frac{1}{100}$. Највећа пензија може бити $6\frac{0}{100}$ делова највеће плате.

Све до 1868. године професори нису се смели женити без одобрења провинцијске школске власти. Сад им је допуштено женити се, с обавезом, да о томе одмах извести провинцијску школску власт, и да

се морају одмах уписати у редовне улагаче удовичкога фонда.

Већина средњих школа у Енглеској приватне су установе или задужбине појединих људи, религијских или политичких општина. С тога су и врло различне плате директора и професора. Чисто се не би могло казати да у том погледу има ма каквих правила. Једно је извесно а то је, да су плате наставника у школама које имају интернате знатно веће, него у школама без интерната. Још се може тврдити, да у ни једној јавној или боље уређеној средњој школи, није мања плата од 250 фуната стерлинга (6250 динара) на годину. Поступно може добар професор дотерати до плате од 800 фуната стерлинга (20 хиљада динара) на годину.

Још веће су разлике у плати директора. У школама с интернатима има директора са 10.000 динара годишње плате. Али велике гимназије Енглеске, као што су Итиска, Вестминстерска или Харо'ска која се броји као друга у целој Великој Британији, богато награђују своје директоре. У таквим школама директорова је најмања плата 1000 фуната стерлинга (25.000 дин.) а може дотерати и до 4000 фуната стерлинга (100.000 динара).

Сви наставници почињу своју професорску каријеру с малим платама (6—8000 динара), па тек после извесног времена, пошто се виде на послу, добијају веће плате.

Пензије се тешко дају. Тек после навршене 60-те године може наставник мислити на пензију, па и онда не добије целу плату као пензију. Ово знају професори, јер им се при постављењу каже да не рачунају на пензију, но нека од своје плате штеде за старе дане. Даје им се велика плата докле раде, а не даје им се нада на награду за нерад. У ве-

ликој гимназији Итиској, која има по 1000 ученика, и буџет од 750.000 динара на годину, почели су професори да заводе пензије, које су доста скромне. Први учитељ (директор) не може имати већу пензију од 400 фуната стерлинга на годину, а то је 10.000 динара.

У Руса почињу професори с платом од 950 рубаља. Аванзују сваке пете године и с основном платом и повишицама имају ове плате: Прва 950 рубаља, после 5 година 1200, после 10 год. 1500 после 15 година 2000, после 20 година 2500, а после 25 година 3000 рубаља. Најмања је плата 2275, а највећа је 7500 динара. После навршене 30-те године службе добијају професори као пензију целу плату.

Разредне старешине у Руса имају додаток од 160 рубаља на годину. Толики исти додаток даје се наставницима језика (филолозима) и математичарима.

У Руса имају наставници и особене награде, која им се даје из школарине. По предлогу директора могу вредни наставници на крају школске године добити од попечитеља учебнога округа нарочиту, ванредну награду, од 300 до 1000 рубаља.

У Бугарској супленти добијају као прву плату 2400 динара годишње. Кад постану трећестепени учитељи добијају 3000 динара (у Софији 3300 динара). Другостепени учитељи имају 3600 (у Софији 4020 дин.). Првостепени учитељи имају 4560 (у Софији 4920 дин.)

Директори нижих гимназија, које у Бугарској имају само три нижа разреда, имају 5200 динара; директори женских гимназија 5040 (у Софији 5400), а директори целих гимназија имају 5400 (у Софији 5580 дин.).

Професори аванзују по класама. Од суплента аванзују затреће степене учитеље, па другостепене и т. д.

Право на пензију добијају професори тек 20-те године службе. Али ако је учитељ у служби оболео или изнемогао, може добити пензију и после навршене 10-те године службе. У пензиони фонд улажу учитељи по 5% своје плате.

И у нас професорске плате регулисане су законом од 28. фебруара 1875 године.

Прве плате биле су удешене овако:

Од 1-ве до 10-те године	250 талира
„ 10-те „ 15-те „	280 „
„ 15-те „ 20-те „	310 „
„ 20-те „ до краја службе	350 „

То су биле најмање плате у нас.

Садашње плате оваке су:

Предавачи	1500 динара
Професори од 1.— 5. г.	2273 „
„ 5.—10. „	2903 „
„ 10.—15. „	3408 „
„ 15.—20. „	3913 „
„ 20.—25. „	4420 „
„ 25.—30. „	5052 „

Знам да су вам свима ове плате познате, али овде их наведох само ради тога, да бисмо их имали при руци, кад упоређујемо награде професора у другим земљама с нашим наградама.

Кад сам се био решио да ове податке у школама неких европских држава изнесем поред Вас, Другови, мислио сам, да Вас замолим, те да на основу ових података донесемо неке одлуке. Али пошто сам довршио посао, и пошто сам оценио све прилике у којима се данас састајемо, нашао сам за потребно замолити Вас, да на овом првом нашем састанку не доносимо никакве одлуке о овим подацима. Ми смо јуче доста одлучили. Треба најпре да јучерање одлуке оживе, па тек после да идемо даље. Страх ме је од брзања. Ко јури, сустане. А нама се и не пристоји да јуримо.

Иа и ако сам мишљења да не брзамо с одлукама, које правце на нас а преко нас на школу ударају, опет мислим, да не треба ни ово времена што вам угробиш читајући ове ретке да остане без резултата. Ми ћемо имати резултата од овога посла, ако концентришемо наше мисли на неке и неке тачке, које сам разрадио или додиривао у овим редовима. Да о њима размислимо у течају ове године, која је пред нама, па, коме да Бог живота и здравља и буде кадар доћи на наш догодишњи збор, нека тражи да се по неба мисао уздигне и до зборске одлуке.

Само као мисли за у напредак слободан сам изнети пред вас ове опште напомене:

I Не би ли требало јасније обележити квалификацију наставника за средње школе. У том погледу не би ли требало захтевати испит зрелости у гимназији или реалци, па онда бар две године факултета на *нашој Великој Школи*, као што то чине Маџари, Аустријанци и Немци?

II Да ли би било корисно да се друкчије уреде групе за професорске испите, или да се у опште реорганише целокупан професорски испит и то у рационалнијем правцу?

III Не би ли требало прописати време предаваштва, а супленство и хонорарно предаваштво са свим укинуги?

IV Да ли да се остави предавачима рок до кога морају положити професорски испит?

V Како да се уреди примање за предаваче оних, који долазе са страних универзитета?

VI Да ли би било корисно да се одреди број недељних часова предавачима, учитељима, професорима и директорима. Неби ли максимум од 18, а минимум од 15 часова за професоре био довољан?

VII Како да се уреди одговорност наставника. Може ли се наћи пут и начин да вредни наставници не морају чекати 5 година на повишицу, по да је и пре добити могу, а нерадници да је добити не могу ни после 5 година. С овим у вези стоји.

VIII Како би требало удесити надзор над средњим школама?

IX Да ли се може постићи бар то, да се професори постављају само за оне предмете из којих су испитани?

X Не би ли требало завести за I и II разред класну наставу и професоре тих разреда одвојити од осталих професора?

XI Непремено размислити о сталном положају професора. Једном да престану премештаји по потреби службе, без кривице, па да се и сами премештаји друкчије регулишу.

XII У колико би се могао положај директора осигурати од честих, а по некад и немотивованих, промена?

XIII Положај предавача, учитеља језика, учитеља вештина и учитеља необавезних предмета у опште да се регулише на са свим другој основи.

Ја изнесох ово неколико мисли пред Вас, Другови, изнесох с молбом да о њима сваки за се мисли, па да спремни о њима донесемо одлуке на идућем годишњем збору Професорскога Друштва.

До виђења! ако Бог да!

МИНЕРАЛОШКО-ГЕОЛОШКО ПОСМАТРАЊЕ

ВАЉЕВСКЕ ОКОЛИНЕ

Познато је скоро свакоме, да кад за-
виримо у ма који кут миле нам отаџбине
Србије, свуда ћемо наћи лепих ствари за
посматрање, па и за научно испитивање.
Јер Србија својим положајем, својим при-
родним изобиљем, пружа свакоме мисли-
оцу прилику, да у њој доиста нађе раз-
ноликих предмета за испитивање: било
то у погледу: географском, етнографском,
историјском, статистичком, биолошком или
минералогско-геолошком и т. д. И са тога
су, доиста, неки странци — научници —
многе крајеве Србије и пропутовали, по-
сматрајући је сваки по својој струци. А
данас имамо већ и наших домаћих пи-
саца, који су читаве књиге писали ис-
кључно о ономе, што се у Србији налази.
Али ако преко свега тога обратите већу
пажњу на своју најближу околину, наћи
ћете доста ствари непознатих, — неиспи-
таних у ма коме погледу горе поменутоме,
а богме наћи ћете и таквих ствари, које су
са свим погрешно забележене. Тако нала-
зимо у Милићевићевој Ђежевини Србији
(стр. 365) да близу Ваљева на пола сахата
има болуса (каолина-порцуланске земље);
а међу тим до сад није нађено болуса
ни у подаљој околини његовој. А није
прилике, гледећи на састав терена, да га
има игде у округу ваљевском. Близу Ва-
љева на пола сахата има доста распад-
нута кречњака, који личи на болус, па
је сва прилика, да је то г. Милићевић
забележио под именом болуса.

У Карићевом опет делу: „Српске земље“
(стр. 72), стоји да у Медведнику има бо-
гате гвоздене руде, што ће изгледа да је у

ствари. Али има једна интересантна гвоз-
дена руда — Хематит — баш до самог
Ваљева, пружа се у виду једне греде крај
реке Граца, но њу г. Карић не помиње.
Драгашевић опет у своме малом земљо-
пису, учебнику за основне школе, у петоме
попуњеном и поправљеном издању вели:
(стр. 10) „Колубара има два крака. Један
се зове Обница и долази са планине Мед-
ведника, а други се крак зове Јабланица
и долази са планине Јабланика. Више
Ваљева саставе се, а у Ваљеву улазе у
кратку и јаку реку Градац, која се одатле
зове Колубара.“ Док, ко год је у Ваљево
долазио, могао је видети да се Обница и
и Јабланица састају истина више Ваљева
код „Пећине“, и одатле се одмах зове
Колубара, због тога, што је веде ту била
нека бара која се кудуком насипала, те
је од кудукбаре постао назив Колубара,
а други опет објашњавају друкче, што
се отале баш зове Колубара. Река Гра-
дац улива се у Колубару под самим Ва-
љевом и т. д.

Доласком мојим у Ваљево дала ми се
прилика те сам могао на брзо горње погреш-
ке у поменутиим цењеним делима учити. Ну
како сам ја као предавач ваљевске ниже
гимназије, имао дуже становати у Ваљеву,
то сам се одмах по доласку решио, да
бар његову најближу околину пропутујем
и да је онајпре размотрим у погледу
минералогско-геолошком, јер сам из овог
предмета тада имао и тему да израдим
за професорски испит. И ова расправа
јесте са свим прерађена тема за полагање
професорског испита, који сам имао по-

ЛОЖИТИ у почетку 1883. године. После свршеног испита имао сам намеру да околину ваљевску још неколико пута пропућем и да ову расправу тако обрадим да она има потпун тип академске расправе, да она буде свесграно обрађена и научно испитана, са чега сам био ступио и у споразум са неким научницима у Прагу и Пешти по струци ове науке. Ну тадашње прилике у земљи у том су ме спречиле.

Према овоме, ја ћу рад у овој расправи оним редом изложити, којим сам редом ескурзије предузимао и онако излагати, како сам при тим ескурзијама могао што шта уочити. То ће бити први део ове расправе. Други део обухватиће геолошко посматрање у опште по овој околини са једним летимичким погледом на ову околину са стране економно-индустријске.

Први део

1. Минералогско посматрање

1. *Ескурзија Ваљево-Медведник.* — О тројичним празницима 1880. године уличио сам прилику те сам учинио једну ескурзију преко села: Брђана, Радљева (села), доње Буковице, Причевића, Стапара, Врагочанице, Каменице, гор. Буковице, Осладића, Дренаића, Станине реке и то све левом обалом Обнице до Става. Код Става прешао сам на десну обалу Обнице па се упутио преко села Суводања право на Медведник. Одатле вратио сам се преко села Совча, Куница, Ситарница, Лопатња, Балиновића, Златарића, све десном обалом Обнице па у Ваљево.

Ваљево лежи на једној висоравни, по Ами Буе-у на 350 метара надморске висине. Положено на обема обалама Колубаре, лежи на све самим слојевима шљунка,

који је највише Колубара туда панела, мењајући често своје корито. Подина овим доста моћним слојевима шљунка јесте иловача. Ови слојеви иловаче налазе се и као подина и повлата у већим просторијама на источној и северо-источној страни од Ваљева. Од ове иловаче граде земљано посуђе ваљевски лончари, а циглари цигљу и црепове. И од мале речце Љубостиње, што тече крај северо-источне стране Ваљева, па до реке Буковачке у доњој Буковици, не примећава се ништа, што би геолог могао прибележити за своје осматрање, јер су то све наслањања обичне трошне земље. Тек где где примећава се по неки кречни одломак и по неки слој лапоровите глине. Истом кад се пређе река доњо-Буковачка и сиђе у долину Јабланице, види се на десној страни Обнице, а преко села Причевића, огромно нагомилање кречних стена — „кретацејски масив“, који долином реке Обнице гради разне испреплетане чотове. По скоро једноликој структури ових стена налази се и лепих кристала кречњака у разним облицима, а и трагова кварца, са дискуном. Држећи се пута што овуда води у Врагочаницу, прилично се имало удалити од обале Обнице док сам стигао у Врагочаницу, и то на мајдан, гди се налази бакарна руда тетраједрит (Fahlerz).

Место где се ова руда налази лежи на једном узвишеном платоу спрам Медведника. Овај је предео скоро сав обделан. Тек местимце примећава се оголоћених стена, али на местима има и таквих, које су испуњене многим петрефактима из горње креде. Петрефакти су из рода неринеа (nerinea).

Бакарне руде, што је овде нађена, има на два места са разним правцима. Има

је на десној и левој страни једног поточића, што кроз ово место пробија. На десној страни овог поткопа налазе се и сад два рудна поткопа: „Марко“ и „Миленко“. У најновије време можда их има и више, јер су овај мајдан опет закупили Енглези и почели га експлоатисати при свршетку прошле године. И на левој страни поменутог поточића постајали су такође рудни поткопи, јер је и ту руда вађена, ну они су били срушени.

Руда види се, из постојећих поткопа, да је упрскава по кречњаку и распадутом ланоровитом кречном шпату. Руда се не јавља у правилним једноставним рудним жицама, но је испрекидана. Чешће се руда појави у виду полога и повећих комада, и не види се да иде у дубину, већ више иде ближе површином земље. Налази се и појединих комада чисте руде у облику једре приткасте масе са љуспастом структуром. Руда има боју челично-сиву до црвенкасте. Сјајности је металне, а огреба мрка. Комади, који су били у додиру влаге и ваздуха преобразили су се у малахит и азурит са лепом плавом и зеленом бојом.

Са овог мајдана сишао сам у „Ставе“ (саставе), место као у једном котлу под Медведником, где се састаје Обница са станином реком. Мало више Става, а у правцу ка Медведнику, налазе се два искривудана поточића, што скоро упоредо теку и у Обницу се уливају. По кориту ових потока налази се великих комада од стене кретацејског кречњака са многобројним петрефактима из горње креде. Идући отале крај саме обале Обнице, налазе се велики комади кречних туфа, врло разног облика. Међу тим са десне стране ове реке виде се многи конгломерати и бречије, којима главну масу заузимају разни кварцовити облаци са вапновитим цементом. Ових конгломерата има преко

целог села Суводања, што лежи под самим Медведником, под чијим се венцем највише и опажа ових конгломерата.

Сам Медведник, који има облик камараст, лежи на све самим кретацејским слојевима. Са стране југо-источне обавија га речица Завојшница, на којој страни налази се и доста мечије леске. Са стране западне има јако стрмениту надину са доста оголићених кречних чотова, на подножју којих, у једном амбису од кречних стена, извире река Обница. Спрам овог извора на пола сахата налази се место „козиле“, где се налази богате оловне руде — галенита, — у једрим и приткастим комадима. Са југо-источне стране до Медведника лежи Јабланик, само их раздваја брег Палеж. А са Јабланика једном подужом косом долази се до Повлена. Источна страна Медведника благо је нагнута (обрасла је шумом крупног дрвећа) и спушта се једном висијом до самог Ваљева. Ову висију испуњава „кретацејски масив“, који се на многим местима издиже до кршевитих чотова и стрмих склова. А на неким местима, као преко Совча, има и великих вртача као остаци од подземних пештера, што су по свим кречним слојевима постојале. Чешће се посматрач мора зауставити по овим кречним брловима, јер се често по њима налази трагова упрскане руде тетраједрита, што се нарочито примећува преко атара села Ситарича, и оловне руде: галенита, преко села Лопатња. На више места кроз ове моћне слојеве кречњака провлачи се по неки слој ланора, глиновитог вапнаца и шкриљасте глине. А у селу Бадиновићу овог терена пробила је једна жица порфирита у већој маси. Ове порфирите према њиховој структури и спољном изгледу сматрао сам за диорите. Но по детерминацији г. Жујовића, и ово су порфирити као и они у Стублу. Фелдспат се код ових стена

WWW.UNIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

јасно распознаје и он чини њиху главну основну масу, по којој је упрскана хорн-бленда. Хердер помиње ове стене као сијениске жице, наводећи у своме делу: „пут кроз Србију“ (в. Herder Bergmänn. Reise p. 124) да их у близини пута што води у Лозницу, мора бити у већој маси. Одатле па до самог Ваљево настаје опет монотоност све самих кречних стена са местимичним пропланцима лапора, глине и глиновитог вапнаца.

1. *Ескурзија Ваљево—Јабланик и Повлен.* — Захвата простор преко села: Попара, Легића, Пакаља, Стрмне горе, Стубла, Поћуте, Тубровића, Вујноваче, Ребеља, Јабланика и Повлена, па преко Брезовица, Богатића, Ковачица, Бранеговића па коритом реке Граца у Ваљево. Терен, обухваћен овим селима а ограничен рекама: Брезовачком реком, Јабланицом и реком Грацем, има облик једног скоро равностраног троугла, коме је основа већина планине: Јабланик и Повлен, а на врху његовом лежи Ваљево.

И овај терен заузимају све саме кречне стене, што се такође местимично нагомилавају до врлетних чотова и кршних складица, који су скоро начичкани око помепутих река: Јабланице, Брезовачке реке и реке Граца. По средини овог терена налазе се многобројне вртаче, којих се највише виђа преко села: Легића, Богатића и Лесковице, допирући до самог Повлена.

Повлен је такође са својим највишим врхом један оголићен чот, на ком расте алпско биље, а са својим огранцима пружа се скоро до Маљена протежући се у једној кривудавај коси. И ова је планина састављена из кречних стена, где се може констатовати кретацејска формација, јер се на врху ове планине налази слободних хипурита. Западна коса ове планине, што је везује са Јаблаником, прави

једно угнуће, куда је просечен пут за у Бајину Башту. Из слојева, куда је овај пут просечен, види се да је пробила једна жица пешчаника, па се пружа преко Вежња и Стубице, а свршава се на Остоњаку, под Повленом, који је сав од овог пешчаника.

Између Повлена и Медведника лежи Јабланик. Јабланик је највиши брег у овом планинском систему. Али опет за то на њему има лепих ливада и густе шуме. Подина му је такође сва од кречних стена, где се налазе велике масе ових стена нагомиране. У подножју Јабланика лежи село Вујновача, на десној обали Јабланице. На овој обали и у овом седу налазе се трагови каменог угља, распаднутог лапоровитог кречњака и вапнаца и хипурита, кречњака са полисинтетичним кристалима са приткастом структуром, обично као кора по лапору и антракониту. У дну овог села налази се стара црква крај које лежи велики склад кречних туфа разног облика, као облика костију, лишћа, маховине и т. д. Више ове цркве на левој страни Јабланице мало уза страну налази се поток ребељски, у коме има доста кречњака са хипуритима, пешчара, а између кречних стена провирује камени угаљ. Но испод овог потока, под самом левом обалом Јасенице, налази се каменог угља у већој количини.

Остављајући овде ову укрсницу лепих петрографских и стратиграфских профила, пређимо сад опет на подножје Повлена. Испод Повлена, у селу Брезовици, има доста руде антимонита (антимон сулфида). Ова се руда налази на обема странама реке брезовачке, што под самим Повленом извире. На левој страни ове реке налази се руда у једном пристранку испод једног кретацејског чота, званом: „Шубара.“ А на левој страни налази се рудно место на једној заравни стрмените стране. Ну сва

је прилика да се ова руда налази овде на више места. На ова два позната места руде има доста у великим комадима, у виду гњезда наслагана: у једрим и приткастим масама, често у паралелно испреплетаној замршеној структури и разним агрегатима. Тако има комада са структуром љуспастом врло трошних. Ова се руда налази у друштву са кречњаком, и по њему је као кора, често, превучена.

По атару овог села налази се трагова оловне руде на 2—3 места. А судећи по рударским остацима што се овуда налазе види се, да су овде руде експлоатисане у старо доба.

Као што је база оног троугластог терена, што сам га напред поменуо, састављена из скоро све самих кречних чотова и складова, тако се и овуда исти чотови и склади од кречних стена виђају, нарочито су начичкани око обале ове реке.

Речно корито ове реке не залива свуда вода, но је по читав километар даљине суво, док се вода опет не појави. Суво се корито ове реке пружа највише крај села: Лесковице и Сушице. Свуда тече вода испод кречних слојева, па после дужег подземног хода јавља се опет на површини. Ово циркулисање воде испод земље, кроз кречне склади, бива на више места у овој околини. Сама река Градац, што утиче у Колубару испод самог Валева, тече дуже време испод површине земље, па се тек вода насред речног корита појави. Тако корито ове реке пружа се чак од Бачеваца на одстојању од 3—4 килом. а вода почне избијати тек у Богатићу, где одмах меље и воденица. Опет у атару села Брезовице има једна „Јама“ и „Ригоч“ из којих вода куља, и то кад се у овај Ригоч убаци камен, то онда тек отуд вода покуља, што чобани често чине и отуд разне гатке изводе. Исто тако постоји једно место у овој близини, названо па-

кленско врело, близу обале реке Јабланице, где вода избија у грдној количини. А ово врело има своју главу у Брезовицама на сахат одстојања, о чему такође разне гатке постоје и од околних становника могу се чути.

Река брезовачка у Тубравићу пробила је кроз еруптивне стене — порфирите, који се овде у огромним масама дижу на једну висораван, више цркве Грачанице у селу Стублу. Са овог виса, масе ових еруптивних стена, деле се у две жице, које се разноодстојно пружају. Једна жица са вија преко села Стубла и Златарића, прелази преко корита реке Јабланице и упућује се у пограничном правцу оним порфиритима, што смо их нашли у Балиновићима. Друга жица окреће преко села: Садаља, Легића и Богатића, спушта се преко корита реке Граца и преко Бранеговића упућује се венцем испод Маљена ка Суворбору.

Ови порфирити по изгледу и структури рекао бих да су друга нека врста или суврста порфирита. Код њих главну масу чини фелспат, али изгледа као да је по стени расут и поду распаднут, са чега стена изгледа шарена, или је упрскана зеленом бојом, која код неких примерака преовлађује и даје стени леп зелен изглед, код многих примерака опажа се као да је фелспат у процесу распадања, са чега стена изгледа бледо-жута. Кроз неке је комаде продирала и подземна вода, где је своју калцију карбонат сталожавала, јер се по пукотинама по неких комада налази по танка кора кристала од кречњака.

Једна фела опет ових порфирита налази се на брду „Љутинцу“, где продире кроз чврст ситнозрни кречњак и иде у попречном правцу порфиритној жици, што долази са Стубла. Ови порфирити имају јасну сфероидалну структуру, а чешиће има

примерака и са сферолитичном структуром са мандолама распаднутог фелдспета.

По стени се јасно распознаје и упрскан јаспис. Не далеко од ових жица порфирита, а као међу правцима ових жица, налази се велика маса зелених шкриљаца у селу Златарићу с десне стране реке Јабланице. Ови су шкриљци табличасто плочасти, љуснасте и таванасте структуре. Од примерака, што сам их послао професору Жујовићу на Великој Школи, он их је одредио и ставља их у терен тријаса и у њима је нашао петрефакте:

Myophoria costata

Gervilia spec. (види *geol. übersicht des königreich Serbien* стр. 84).

Поред огромних кречних стена које и овуда граде један „кретацејски масив“ и које су све скоро једнолике структуре, има на више места кречњака, као минералних фела са разним варијететима. Тако по кориту реке Граца налази се цепака калцита, бистрих и провидних са двогубим преламањем као исландски шпат. Даље по обали овог речног корита има доста лепог кристалисаног кречњака у савршеним ромбодрима и у комбинацији призма са пирамидама.

У Сушицама има у великим масама потпуно распаднутог лапора, беле боје, што такође неке наводи на мисао, да је то болус. У околини овој налази се и лепих пешчара и шкриљаца са таквом шкриљастом структуром, да се могу цепати у танке табле. Пешчари су састављени из ситних зрнаца кварца са ситним листићима лискуна, а структуру показују више псеудопорфиричну.

На многим местима по овоме терену, стене су толико избиле на површину и са сатирања шуме постале оголићене, да ова места изгледају као пустаре. Ово се нарочито виђа у селу Ковачицама. А примећује се да ће наступити и у селу Ле-

лићима, ако се сатирању шуме не стане на пут.

Овај терен одликује се толиким нагомилавањем кречних стена да оне допиру и до пред само Ваљево. Својим нагомилањем гради овде особите складове са својим особеним надимцима „Видрачка стена“. То су складови кречних стена што се одмах при излазу из Ваљева а крај пута за у Бајину Башту високо издижу изнад десне обале Колубарине. Овде се распознају разноводно наслагани слојеви кречњака са косим паралелним наслагањем појединих табала од кречне масе, која је више ситнозрна, једре структуре. Кроз ове масе кречних стена чешће провлаче се жице кристалисаног кречњака или се као бела кора по њима нахватају. Више ових складова налази се једна пећина, из које појачи поточић избија. Изнад пећине пробијају кроз кречне стене лапори разне структуре, понајвише табличасти. Ови лапори јављају се у великој маси са јужне стране Ваљева, преко којих су засађени Ваљевски виноград: овде они граде једно брдо, што се високо изнад Ваљева издиже. Са југоисточне стране вароши, крај пута што води за Ужице, завршују се ови лапори опет једном врстом кречних стена, које су доломитичне, јер садрже извесни процент магнезије, а по основној маси ових стена налазе се многе љуштуре од пужева па и читавих чаура од пужева:

Limneus bulimus и

Helix austriaca.

По стени су расути и леви микроскопски кристали кварца, са савршеним кристалним елементима. Безбојни су и провидни као горски кристали.

3. *Ескурзија Ваљево—Маљен.* Маљен сам походио први пут у Мају 1881. са 11 својих ђака II разреда у једној ботаничкој ескурзији. Ну доцније упутио сам се сâм у цели минералшке ескурзије и прешао

сам тада преко села: Дегурића, Бранеговића, Драчића, Ровња, Заруба, Жабара до Бачеваца, па венцем испод Маљена на Крчмар, Горње Лајковце, Брежђе, Осечницу, Рајковиће, Пауне, Кланце, Петницу, Бујачић па преко Сарачевца у Ваљево.

Додирна страна терена обухваћеног овом екскурзијом са тереном што споменух у другој екскурзији има исти петрографски и стратиграфски карактер. Све саме кречне стене са чотовима и складовима, а местимце лапора и лапоровите глине. Ово се нарочито може тврдити за терене преко села: Дегурића, Бранеговића, Драчића, Ровња, Заруба и Жабара. Ну и преко ових места, а још од самог Ваљева примећује се уз корито реке Граца да има габра. Ове облутке габра снела је вода са венца испод Маљена, где се он налази у већој маси. Стену је ову лако познати по њеном шареном изгледу, јер се по њој јасно распознају две масе: бела и зелена. Белу масу саставља овде лабрадор који прелази у боју тамно-сјајну. Основну масу стене чини дијалаг са бојом зеленом а структуром приткастом и сјајности бисерном. Стена има у опште структуру порфириодну.

Маљен је скоро сав обрастао шумом, од које највише има Јелове. Он има доста својих огранака са повише висова и превоја. Са стране ваљевског округа доста је стрменит и по подножју протиче једна речица звана крчмарска што припада атару исто-именог села.

Од ове реке, што протиче подножјем Маљена па до петничке пећине настаје једноликоост слојева махом од лапора, лапоровите глине и обичне оранице. Код петничке пећине мора се дуже зауставити око сваком посматрачу, јер то је пећина што не долази у ред обичних пећина кречних складава и по кроју и величини својој.

Ова се пећина дели на два спрата. Горњи је спрат испуњен сталактитима, простире се доста у дужину, градећи више пролаза, куда се само полећушке може проћи. Доњи је спрат са великим спољњим отвором, где вода избија. Ова је пећина негда била једноставна, и по свој прилици станиште разних животиња. Сад у њој станују многобројни слепи мишеви. Из ове пећине извире повећа река „Бањица“, на којој одмах до пећине меље воденица. Вода ове реке на махове са свим пресуши, — нестане је, — што долази са склопа пећине. Пећина је састављена из простог кречњака, који је доста трошан са чега вода гради језерска удубљења и пролазе. Овако једно језерско удубљење — котло — виђа се у горњој пећини, а у доњем њеном делу, и оно је водом испуњено, лежи над самим извором вода у доњој пећини. Ово котло воде опкољено је наоколо слојем муља и лапоровите глине, коју вода овде доноси. Вода носећи собом овај муљ, сталожавља га при прелазу кроз пећину на горе поменуте прелазе и тако гради себи природну уставу, што воду зауставља, док се велика количина воде не накупи, које ову уставу прокине и вода јурне на један пут сва мутна, а кад овај мутљак отече, онда опет почне тећи бистра. Сељани ову појаву објашњују као да нека нечастива сила воду задржава.

Иза Петнице а крај потока у Бујачићу, виђа се слој нечисте креде, где се провлачи кроз кречне стене, што се пружају од Петничке пећине до Граца.

По правцу наслањања, ова је креда један огранак сличне креде, што се налази у ужичком округу. Она је такође потпуно бела, само је доста тврда са примешане иловаче, која се приметно осећа да је са овом кредом измешана. Са кредом је помешан и доломитичан кречњак.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.CINIB.RS

Иза Бујачића, одмах преко пута ужичког у Сарачевцима, примећава се знатније нагомилавање гвожђаног белутка, који је боје првено-мрке, једар, често расут по јаспису и другим стенама. Овог гвожђаног белутка у друштву са јасписом има на више места по овој околини а нарочито по речним наносима. Али се овде примећава да га има највише.

Местимице се виђа и лепог калцедона и хрисопраса. Калцедона се налази на више места у једрим приткастим и табличастим комадима, гроздастим и стакластим агрегатима, чешће има га као кора, ухватио се по мрком и једром кварцу са

бојом бедом, плавичастом и сјајношћу седефастом.

Близу Ваљева, а крај реке Граца, баш поред пута ужичког, пружа се једна богата гвоздена руда: Хематит. Руда се налази у једрим сталактитима, у гроздастим и љуспастим агрегатима, чешће као гвоздени тињавац. Руде има у већој маси и опажа се по правцу куда је највише има, да се пружа у виду једне гвоздене греде, измешана са кречњаком табличасте структуре и с овим кречњаком образује на месту где се налази једно брданце обрасло травом.

(Свршиће се)

ЛЕПО ПИСАЊЕ*)

од

В. МАЛЕТИЋА.

Задатак је настави лепога писања, да ученици науче лепо и читко писати. Према томе дужност је наставникова, да своје ученике упућује не само на то, да правилно и разговетно пишу, него још и на то, да се код њих развије љубав према чистоти, уредности и лепоти. Да би се постигао што бољи успех у настави лепога писања, треба имати на уму:

1. Како с гледишта хигијенског, тако и с гледишта траженога успеха у настави лепога писања, школа захтева, да наставник пре свега непрестано пази на то, да деца правилно седе за време писања.

Претпостављајући да ученици седе за спретном скамијом или столом у соби довољно осветљеној и да им светлост па-

да с лева¹⁾ — сваки ученик за време писања треба да седи право и неусиљено, и само главу да нагне напред, а не и труп или да се чак опре прсима о

¹⁾ Где нема баш са свим удесних скамија, какве се данас изискују по школама, треба се помоћи издигнутом даском, подметнутом под ноге ученицима, где су скамије одвећ високе; а где је опет сто са свим низак, ваља се помоћи у неколико каквим подметачем под сто. При поменутих неприликама не може се брижљиво мотрити да ли ученици правилно седе за време писања; за то треба овај рад удесити тако, да ђаци могу с времена на време и устајати. Што се у овом упуству (6) препоручује, не може се све у оваквој прилици извршити; с тога се ђаци само упућују на оно, што је на табли показано. Ако у соби за предавање лепога писања нема довољно светлости, не треба га ни предавати. Ако пак сунчани зраци падају чак на скамије у соби, те се од бљештања не може писати, онда ту сувишну светлост ваља отклонити. Треба на прозоре навући завесе.

*) Види чланак: «Настава лепог писања» у «Просветном Гласнику» од године 1883.

ивицу стола или скамије. Ноге му не смеју бити пребачене једна преко друге, него треба да су савијене у коленима под правим углом и тако да стоје једна поред друге да табани овлаш патос додирују. Предњи део леве руке положи се од прилике до пола (дакле не и лакат) на сто. Лакат леве руке не сме да је ни са свим уз тело притиснут, нити да је толико од тела удаљен, да се због тога лево раме уздигне. Лева рука држи хартију, на којој се пише, а она мора лежати паралелно с ивицом стола. Десна рука наслоњена је до пола лакта на сто тако, да се лако може померати. Горњи део десне руке (мишица) држи се доста близу тела, али никако не и уз тело притиснута.

При оваквом држању тела биће и очи колико треба (27—30 с. м.) (до две пед) од хартије удаљене; али ако ученик не види добро при оваквом растојању рукопис од обичне величине, онда нек употребљава наочари.

Обичне погрешке противу правилнога држања тела састоје се поглавито у томе, што ученици лакат леве руке наслоне на сто, услед чега се тело нагне у лево, лево раме обично уздигну и напред истуре; или, што сами леву руку на сто положи, а леву мишицу уз тело притисну, док међу тим предњи део десне руке са свим на сто положи, те тиме не само што заглавке од руке изведу из обичног правца, него и десно раме држе знатно више уздигнуто него лево, и, пошто при таком седењу попречна оса тела дође косо, а не паралелно с ивицом стола, то се лева страна груднога коша наслони на сто и по томе на лево нагнута глава при томе долази одвећ близу хартије.

Противу правилнога држања ногу понајвише се греша тиме, што се оне укрене (пребаце једна преко друге), — а

због тога настаје притисак на доње органе, — или се ноге затуре под клупу, услед чега се обично горњи део тела (труп) сувише напред истури.

2. Од не мање важности је за добру наставу лепога писања начин држања пера. Пре свега се ученицима препоручује да перо са свим овлаш држе, и то тако, да палац перо додирује својим врхом (с десне стране онога дела на коме је нока) и овлаш га придржава левом страном средњег прста и десном страном нока показног прста. Врх показног прста удаљен је од врха пера 3—4 с. м.; ближе од тога стоји врх средњег прста, а најудаљеније од врха пера стоји врх палца.

Прст до малог прста и мали прст подвијају се овлаш у шаку под оне прсте што пишу тако, да само десна страна нока малог прста додирује хартију. Дршка мора да иде поред главнога зглавка показног прста у правцу к десном рамену онога који пише. Десна рука док пише, не сме додиривати сто ни кореном својим ни дланом.

За „округло“ писање (ронд) препоручује се овако држање пера: Перо се ухвати тако, да сва три прста, којима пишемо буду подједнако удаљена од врха пера. Дршка од пера не сме се држати ни управно, нити да њен врх иде у правцу к десном рамену, него мора да стоји испред главнога зглавка показног прста тако управљена да могу оба врха пера у један мах писати везне црте. Рука се овлаш опире о десну страну малог прста. Код ове врсте писања перо се не сме окретати, кад се хоће разне црте да напишу.

Ако који од ученика мора левом руком да пише за то, што му је десна повређена, онда се за такве ученике препоручује, да им се и даље остави онај начин писања, којим су дотле навикли

писати, и само им рукопис ваља по могућности поправљати, остављајући их нек држе перо и нек седе као су навикли и т. д. Из физиолошких разлога такве ученике треба терати да редове пишу у управном правцу (оздо на више или озго на ниже) и упућивати их, да редове с десна на лево један поред другог ређају. Код овакових ученика што пишу левом руком палац заступа место показнога прста и врши притиске на перу при писању основних црта код слова.

Погрешке противу правилнога држања пера надају исто тако у очи, као и оне напред поменуте при држању тела за време писања. Често се дешава да се перо грчевито стегне, а тиме се учини да прсти са свим неприродан положај заузму. Даље се често догађа да се наслони лева страна руке, а ово чини несавладљиву препреку за постизавање доброг и складног рукописа; најпоследње се опазило код косога писања по кад што и такво држање пера, при коме дршка од пера, у место да иде правце к десном рамену онога који пише, иде са свим далеко од рамена у десно. Приликом „округлог“ писања (ронда) често се опажа, да ђаци перо држе сувише управно, те да би произвели основне црте код ове врсте рукописа, муче се примењујући том приликом некакве особите притиске, или шта више мењајући и сам положај пера за време писања.

3. Као што је већ напред речено, треба ђаке упућивати, да свој пропис држе паралелно с ивицом стола; пропис (хартију) треба тако преда се метнути, да изгледа да је мало више у десно помакнут, управо тако, да продужена ивица леве стране од хартије иде управо к средини тела.

Хартија прописа треба да је бела, чврста, да не пролива и да је добро туткалисана.

Перо треба да је гипко, расцеп да је танак при завршетку и врх да је брижљиво изоштрен и углачан. При великом избору и јевтиноћи разних пера, може се још перо набављати и какво која рука нарочито захтева. Дршке за пера треба да су лаке, колико је потребно дугачке, а никако не смеју бити одвећ танке. Житко мастило, које је притом још и црно, претпоставља се сваком другом.

4. Препоручује се, да се од ученика одмах у почетку школске године тражи да напишу један пропис курентним (обичним) српским словима и један курсивном латиницом, а то за то, да би се видео ступањ до кога су ученици дошли и с каквом лакоћом и сигурношћу пишу, те да би се према томе даља настава у лепом писању могла наставити, а друго и за то, да би се рукопис овај могао доцније поредити с огледним прописом, који би се имао од времена на време написати у току школске године, и тако би се тиме контролисао успех у предавању.

Често пута се препоручују и неке „припреме,“ као што су: а) вежбање прстију, б) вежбање ручнога зглавка, в) мишице, г) комбинације ових вежбања; али се никада не допушта дуго бавити око тих припрема.

5. Косина (нагиб) слова треба с хоризонталном линијом (с правцем редова) да прави угао од прилике 50° .

Округло (ронд) писање иде управно. За висину курентног српског рукописа узима се размера од пет једнаких делова, од којих један део долази на висину слова *a*, а на горњу и доњу дужину (у коју улази и висина *a*) два и по дела.

Код округлог рукописа износи висина од *a* један део, а горња и доња дужина (рачунајући ту и висину *a*) два дела, тако да слово које је потпуно дугачко заузима три једнака просторна дела.

Сви ученици једнога разреда, ако им само не сметају какви особити узроци, те да се чини изузетак, треба да пишу једнаком размерном величином. За почетак се препоручује да се употребљавају прописи, на којима има по један ред литографисан за углед, и да се иде оним редом у изучавању, којим се и поједина слова пишу, као што је то изложено у прописима од 1.—11. броја.¹⁾ За тим треба ученике терати, да то исто и истим редом пишу на прописницама број 1—5, које су за оваку поступност растргане, али на којима нису литографисана слова, речи и реченице за углед, већ то ученици нека изберу сами или нека наставник напише на табли сам какве лепе речи или реченице, које су при том још и поучне. Тако треба да се вежбају ученици све донде, догод добро не утубе како се које слово пише. Најпоследње треба ученике вежбати да пишу то на хартији, растрганој само једном цртом, и на послетку без икакве црте.

Још треба наставник ученицима да растумачи колика треба да је ширина слова и у којој сразмери она да стоји с висином; колико смеју бити удаљена међусобно слова, речи, па и врсте (редови). О свему овом треба им згодном приликом напоменути и поучити их. Нарочито пак наставник треба одмах с почетка своје ученике да учинипажљивим на погрешке, које се дешавају у речима, где таква слова долазе једно за другим, да се од другог слова први део, ако је написан са свим близу првог слова, држи да припада том првом слову, те се онда ово слово чита као са свим ново, на пр.: Кад за словом „и“ дође „ш“ или за „л“ дође „ш“, ако

су одвећ близу једно до другог написана а нису у прописном растојању, може се читати прво „ш“ па „и“ место „и“ па „ш“, или, у другом примеру, читало би се „м“ и „и“ место „л“ и „ш“. Сем тога треба ђацима напоменути да се дужина доњих делова слова из горње врсте не сме измешати с дужином горњих делова слова из друге врсте.

Важно је напоменути још и то, да предавање лепог писања не треба да отпочне пре но што се наставник претходно увери да ли му сви ученици имају сав потребан прибор за писање. Уза сваки пропис треба да има и један лист од хартије што упија мастило, и она за време писања треба да стоји под прописом. Исто тако треба сваки ученик да има при руци и мало крпе, којом би перо могао да убрише, кад би му то затребало. Ово је особито потребно кад се пише мастилом, у коме има киселине која нагриза перо, кад се остави да се мастило на њему осуши.

6. Све оно, што би ученици имали у писању да подражавају, па било да имају прописе с литографисаним редом слова, речи или реченица за углед или не, ипак треба и сам наставник да напише кредом на табли у чем ће му се ученици тога часа вежбати, и да им све добро разјасни како ваља и треба да пишу. Том приликом корисно је да ова слова наставник напише на табли крупно, њихове делове именује, па и посебице их нацрта. Пошто су ђаци схватили облик онога слова које им ваља учити да пишу, као и поједине делове тога слова и сразмеру ових делова, онда тек нека почну писати и нек подражавају оним словима, што су им за углед истављена.

Она слова, која имају једнаке основне црте, треба једно за другим изучавати и свакад ђацима показивати шта та слова имају заједничкога с прошлим словима.

¹⁾ При изучавању појединих нових слова треба наставник да растумачи поједине делове њихове, и да покаже на табли, како се они најлакше могу написати, па да томе после ученици подражавају.

Дакле треба „генетички“ изучавати лепо писање.

Пошто се неретко дешава, да ученици, још док им наставник објашњава какав нов изглед слова, у исто време у својим прописима одмах и пишу та слова, ма да још нису довољно схватили сразмеру по којој треба поједине делове ових слова писати: то се препоручује да се то забрани ђацима, па да у таким случајевима они стојећи најпре од наставника ово објашњење саслушају, а тиме ће се не само ученикова нестрпљивост (журење) у неколико исправити и отклонити, него ће им се за време часа писања понова дати прилика, да и своје тело у други полскај поставе, а том приликом да се мало и одморе.

Пошто је већ изучена једна гомилаца слова, која имају за основу једнаке основне потезе, врло је добро ако се иста слова још једном понове, пре но што се даље пође да се учи писати друга гомилца слова с другим основним потезима или цртама.

Приликом учења лепог писања треба и на везне црте пажњу обратити, јер и од њих као и од правилних облика слова зависи читкост и лепота рукописа.

7. За предавање лепога писања треба pazити и на избор речи, које ће се изнети деци да се с њима у писању вежбају. Не треба пропустити да се не покаже и то, како се пишу арапски и римски бројеви и како се пишу знаци интерпункције.

Ако се у настави лепога писања много даље коракнуло, онда може наставник деци задавати да пишу и пословице, мудре изреке, па и кратке саставе разних писама, само оно, што се деци задаје да пишу, треба да им је разумљиво и вредно за писање. Важно је још овде придодати да наставник треба да се придржава тачно и утврђенога правописа (ортографије) и

да децу у томе упућује за време наставе лепог писања,

Приликом предавања „округлог“ (ронд) писања може наставник деци задавати као материјал за писање да пишу стране речи, које су ученицима познате из предавања разних наука што су учили или што у том времену уче, или онакве стране речи, које се често у обичном животу употребљавају, разуме се пошто им претходно каже како се такве речи изговарају (ако су написане латинским или немачким словима) и шта оне значе.

8. За време док се ученици вежбају у лепом писању, треба наставник да се налази међу њима, и том приликом не само да мотри да ли они добро седе и држе перо, него и да мотри да ли пишу задата слова онако, како им је показано. Тиме ће му се дати прилика за време свакога часа писања да види рад свакога појединог ученика, и на основу онога, што буде опазио код ђака да не раде како треба, да може после на школској табли да покаже свима што је опазио да многи ученици чине, а не ваља да тако раде. Кад наставник буде чинио ову општу коректуру, треба сваку погрешку, коју је опазио, да изнесе на таблу и да каже како треба да буде, којом ће се приликом боље обавестити и они ученици, који дотле нису или довољно схватили или добро разумели облик појединим словима.

Поред оваког општег поправљања није с горега, да се у многим случајевима и сваком поједином ученику покаже и поправи што му не ваља.

Наставник нек свакад има на уму, да његово поправљање не буде просто укоравање ученика због лошег писања, него да поправка ученику помогне да схвати своје учињене погрешке, и да му даде упутства, како ове погрешке да исправи и у будуће да их избегне, те да их више

не чини. За ово је преко потребно да се умеју тачно и одређено именовати главни делови у рукопису.

Непрекидно треба пазити и на то, да су прописи ученички чисти и уредни. Нечисти прописи, неуредни радови у њима, и неравне ивице од прописа, само показују како је незнатан васпитни утицај наставников на ученике.

9. Често се пута с коришћу може да примени учење лепог писања у маси по команди — по такту. — Осим тога што ће ово по команди писање унети ред и правилност у само лепо писање, још ће нам оно при одличној дисциплини, као једино сигурно средство послужити, да се слова могу што боље цртати, а онег време које нам командовање одређује, за које ваља слова написати, спрема ученике за брзо писање. Међу разним начинима како ће се вршити ово по команди писање, највише се препоручује што простија команда. Најпростија би дакле команда за писање по команди била, да се при свакој везној цртици командује „један“, а при

свакој основној црти командује „два.“ Оба дела овога такта међу собом су једнаки — равномерни.

С почетка треба сам учитељ да командује ово „један“, „два“, а с њим наизменце могу поједини ученици или поједине групе ученика командовати, само том приликом треба пазити да се никако не отежу оне речи, што се командују. Кад се имају речи по команди да пишу, онда се препоручује, да се на место „један“ при првој везној цртици каквога слова, командује име овога слова. По томе би се код речи „али“ овако командовало: а, 2, 1. 2, 1; л, 1, 2, 1; и, 2, 1, 2, 1.

Све остале повлаке и црте, које се имају повлачити преко каквих слова, врше се тек онда, пошто је откомандована и написана реч. И код знакова интерпункције командује се исто тако, као и код ових повлака.

По такту (команди) да се лепо пише кроз цео час непрекидно, није за препоруку, јер ученик треба да учи писати, и то, да учи како треба да пише у животу слободно и самостално.

Ј Е Р Н Е Ј К О П И Т А Р.

„Е, то је био човек!“

Вук о Копитару.

Упоредо са борбом за народну слободу, борбом која се водила, да се са тела скину тешки челични окви — ишла је и борба за ослобођење духа, борба тешка али света, дуга ал' истрајна, мученичка ал' витешка. Тешко је проценити, за коју је борбу требало више рада, напора, издржљивости. Тешко би било, кад би било — потребно..... Захвално ставимо пред свршеним делима, мирно са светлим осећајима приђимо споменицима, тужним ал' светим остатцима бурних дана, борбе кржаве — зауставимо се код

гробова великих посленика, код оних, који бар гроба свога — имају. Опоменимо се рада њихова — и одужићемо ма један део свога дуговања њиховом труду, њиховом умовању; вратимо се мислима у прошлост — и ти ће нам малени гробови постати већи; задржимо се часом, да чујемо громке гласе њихове за одбрану правде и истине, — и нама ће ти гробови засијати новом, јачом светлошћу! Неки немају ни гроба свога, не знамо ни место, које скрива тело неуморног каквог трудбеника, а неки нађоше краја жићу своје — у туђини

Далеко, у шумном Бечу, на гробљу св. Марка лежи и „многи српски (и словенски) алем законан“. То су борци, који су јачином духа свог радили за народ свој. Они њему теже, народ их жељно очекује, дан је састанка њиховог у будућности, а „будућост се споро примиче“.

Прошле је године народ српски достојно прославио стогодишњицу бесмртнога Вука Караџића.

Ове нас године дужност опоменула да се захвално сетимо првог Вуковог ученика, Даничића.

Иста нам дужност, чици нам се, налаже, да се данас опоменемо првог друга и пријатеља Вуковог, човека, чији спомен и нехотице прослављамо славећи Вука и Даничића, јер начела рада њихова беху иста, беху једна.... Хоћемо ове редове да посветимо успомени живота и рада *Јернеја Копитара*.

Сувременици, другови и пријатељи — он и Вук заједно проживеше многа искушења, многе горке часове, ал' је и слава победе њихова слава братска, слава заједничка.

Синови малених народа, диглоше се на рад онда, кад велики народи падаху у крвавој међусобној борби. Сумњичени за то, што су проповедали научну истину, оптуживани с тога, што су неистину и незнање гонили — они су све пребродили, прешли, раскинули, и стигли узвишеном циљу своме. У туђини склопише очи своје, да им гробови и из даљине вазда сјају трајном светлошћу. И кад животи дотрајаше, кад падоше, оставише, сваки себи, заменике, да продуже, што је започето. Копитареву је заставу прихватио Миклошић, Вукову Даничић.

И кад сада прослављањем успомене Даничићеве будемо достојно завршили прошлогодишњу славу великог му учитеља — нека се при тој тихој свечаности опоменемо и живота Копитарева, нека нам се обнови преглед заслуга његових за народ му словеначки, за Словенство и за наш књижевни препорођај! ¹

¹ По *Копитаревуј автобиографији*, коју је штампао Миклошић у *омањим списима* Копитаревим у Бечу 1857, и која се налази и у *Споменици Копитареве стогодишњице* штампане у Љубљани 1880. Ту је показан и Копитарев одношај према важнијим му сувременицима у Сло-

* * *

Крањска је дала многе будиоце словеначког духа народног — Крањска је дала Словенцима и словенима и Копитара 1780. године. Он је био из сеоске земљорадничке породице.

Кад је Копитар био већ прилично одрастао, понуди га отац, да га да у школу. Јернеј не само пристане, већ и даље наваљиваше, док га отац 1790. год. није послао у Љубљану у школу.

С почетка му је било тешко, сећајући се живота сеоског и својих на селу. Али му је била у толико већа млина, кад су га његови земљаци зачуђено гледали, како о школском распусту помаже сеоском свештенику у његовим пословима при служби.

Копитар је, као одличан ђак, не само био ослобођен плаћања школарине, већ је примао награде у новцу, те се тим и новцем добијеним за поучавање својих слабијих другова могао издржавати, не ослањајући се на малену помоћ, коју је дотле од куће добијао. А кад је ступио у кућу богатог и образованог барона Цојза као учитељ његовог нећака, могао је рећи, да је обезбеђен и ослобођен од бриге за подмирење првих потреба. Барон је био здрављем врло слаб, али је његова бистрина брзо и лако запазила у Копитара знаке јаче душевне снаге, те га, кад му нећак а Копитарев ученик сврши школе у Љубљани и оде у Беч, задржи у својој кући за свог тајника и књижевника.

Ту је Копитар провео још пуних осам година. То му беху дани, којих се целог века свог најрадије сећао.

Барон, сâм један од најученијих и најбогатијих својих сувременица у Љубљани, помагаше већ одавно књижевнике и научнике. Његова кућа беше средиште духовног живота словеначког за оно доба.

Ослобођен од дневних брига, доведен у додир с носиоцима оног малог пламена народне свести у Словенаца, који се доцније почео претварати у живљи огањ — Копитар

венству на основу *архивске* њихове. — В. даље *Jezičnik* од Ј. Марна за 1880. Љубљана; Срезњевског *Живот Вука Караџића* срп. превод 1870 Н. Сад; Пипинова *Истор. слов. литер.* одељак о Словенцима; Ђ. Рајковића о *Копитару* у „Срп. Зори“ 1879.

је и сам осетио у души својој прелом, окретање ка бољем.

Са мишљу, да се ода духовничком реду — као што су његови сродници јако желели — беше већ раскрстио, и све то време од осам година (1800—1808) употреби Копитар на учење и своје усавршавање. Стараше се, да накнади оно, што се у школи пропустило.

Барон је особито волео природне науке — посебно минералогiju — те се и Копитар због њега доста бавио о природњачким студијама. Сам је већ био осетио позив свој, и озбиљније читао старе класике.

Прво је своје књижевно дело написао са свим случајно.

Кад се једна лепа госпођица потужи барону, како јој је тешко остати у Љубљани, јер не зна словеначки, он позове Копитара, и понуди га, да је отпочне учити, те да тако ма колико допринесе ширењу свог народног језика.

Копитар пристаје.

По што није имало подесних књига за учење словеначког језика, Копитар седне и напише малени оглед словеначке граматике за своју ученицу. Ова је после два месеца већ могла прилично говорити словеначки.

Али тај малени оглед удари основ за први и значајан рад Копитарев — *граматику словеначку*.

Док се тај рад штампао, Копитар науми да у Бечу продужи школовање. Обиђе још једном свој родни крај, и при свршетку се године 1808. крене Бечу.

Ту се уише, да слуша права. После двогодишњег слушања био је овај резултат: Копитар је дошао до уверења, да правне науке нису за њега, а у историјским је и филолошким студијама далеко одмакнуо. Он се свом снагом и великом вредношћу ода изучавању искључно ове групе наука.

Тада је већ био постао прегледач за словенске и новогрчке књиге. Са тог је места развију словенистике могао доста користити, и он је збиља то и учинио.

После неког времена Копитар добије сталну службу у дворској књијници, где је и остао до смрти, напредујући поступно до првог чувара библиотеке и дворског саветника.

Године 1814. Копитар буде послан у Париз, да поврати све рукописе и споменике, које су Французи однели кад је Наполеон у свом походу покорио и Беч. Копитарево је посланство већим делом срећно свршено. Тада је посетио и Енглеску, па се преко Италије, где је такође тражио старе рукописе бечке дворске књијнице, врати у Беч.

1837. год. се крене, и пропутује Италију ради својих научних истраживања.

Кад је 1842. год. папа хтео основати у Риму русински завод са катедром за старословенски језик, буде Копитар по препоруци Тајнеровој позван за наставника. Он се по одобрењу из Беча крене за Рим, где је мислио остати две године, за које је време хтео да спреми једног од својих ученика као наследника на тој катедри. Копитар је залуд очекивао Русине, и отпочне рад с једним португалским францисканцем.

После шестомесечног бављења у Риму вратио се у Беч 1843. године. Тада је са собом донео и суху болест, од које није могао наћи лека.

А кад је већ видео, да болест сваког дана узима маха, пређе у стан и негу своје земљаку проф. Јенку.

Ту је 11 августа (по новом) 1844. године испустио своју душу Копитар, један од првих носилаца науке и њених истина.

Његову је велику књијницу откупила щубљанска књијница, а од велике је преписке Копитареве сачуван само мален део, заслугом — по највише — његовог ученика Миклошића, који је и то молбом добио да се не прода по тежини на кантару!

Своју је уштеду Копитар давао на оставу једном бечком правозаступнику и то, као особито поштену човеку — без признаница. Кад је тај првозаступник умр'о, Копитар је залуд свој новац тражио.

Није се никада женио, веле, с тога што није могао узети ону, коју је волео.

Копитар је био — као што га описује Миклошић — средњега раста, бео, модрих очију, бистрог вазда пријатног погледа.

Био је необично вредан. Мучно је било, наћи га у стану му, већ најчешће у књијници опкољеног књигама.

Сиромашњима је врло радо помагао. Своју је јадну зараду поделио Шафарику и Вуку.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Копитар је иначе био строг, у пуном сми-
слу те речи.

Као многи научници и Копитар је у на-
учним испитивањима и претресањима био
нестрпљив. Уверен је био у тачност свога
истраживања, и то је доста допринело ње-
говој нестрпљивости. У осталом и сам је мењао
кад што своје уверење о појединим научним
питањима, али и то само онда, кад је сам
до нових закључака дошао.

И ако је о свом знању високо мислио,
опет је и туђе поштовао. Довољно је разгле-
дати његове везе са Добровским, Востоковом
и др., па да противна тврђења падну.

И ако је своје — особито омање — ра-
дове чешће штампао под псевдонимом, опет
је, ако је потреба искала, излазио и са сво-
јим именом. Кад је Мајор католички духовник
писац *румунске историје*, прочитао критику
на то своје дело, тврдио је, да је критичар
какав његов верски противник. Копитар, као
писац критике, изиђе са својим именом.

Године 1880. кад се навршило сто година
од рођења Копитарева, словеначки је народ
свечано прославио ту успомену. „Матица сло-
венска“ је у дом, где се родио Копитар,
уздигла мраморну плочу са натписом

ТУ СЕ РОДИО 21. АВГУСТА 1780.

ЈЕРНЕЈ КОПИТАР

подigli његови поштоваоци о стогодишњици.

Тада је покренута и мисао о преносу ње-
гових костију, али је све то до сад остало
само — жеља.

Главнија су Копитарева дела, писана не-
мачки или латински, ова: *Грамматика сло-
венског језика у Крањској, Корушкој и Шта-
јерској*, 1808. Љубљана. — *Кључев глагољаш*,
1836. Беч. — *Разгледање и тумачење грчког
рукописа* 12. или 13. века с расправама књижев-
ним, историским и филолошким, 1840. Беч. —
Prolegomena historica 1843. Париз. И још до
седамдесет мањих расправа, чланака, приказа
и критика. Један је део тих радова сабрао
и издао у Бечу 1857. Миклошић под насловом:
Омањи списи Копитареви.

* * *

Копитар је био снага, која је у свом кре-
тању равнала неравне стазе, чистила неуре-

ђено земљиште, кидала старе и сејала нове
усеве.

У служби је научне истине био сила, која
се није могла застрашити ни са пута укло-
нити.

Он је теорију из пракције изводио онако
јасно, као што ју је опет несумњиво на прак-
тику примењивао.

Дизао је и на своме дому и у туђини, по-
магао је да се и други подигну, учио је: како,
за што и када.

Он је темељито и исцрпно расправљао
питања филолошка, историјска, етнографска
и правно-историска.

Израдио је граматiku свога материнског
језика.

Њом је отпочео пречишћање словеначког
језика.

Он беше на том пољу код свог народа
први радник, који је са пуном збиљом и спре-
мом отпочео рад. Први је од Словенаца по-
чео научно упоређивање словеначког језика
са осталим словенским језицима.

Осуђивао је германизме, и показивао чи-
сте народне изразе.

Код глагола је први показао разлику при
употреби свршених и несвршених глагола.

У правопису је учио да сваки глас треба
да има своје слово.

Тврдио је, да језик не треба дотеривати
по правилима, већ правила из језика изво-
дити.

О том му раду његовом пише Добровски:
„Ваша ме је граматика јако обрадовала, и
ако су и други њом задовољни тако као ја,
нек не буде издавачу жао, што је тако оп-
ширна“. — Године 1837. изречен је о њој
суд: „Грамматика нам Копитарева, дело јед-
нога од најзнаменитијих словениста, отвара
засебно доба, епоху, и то не само у историји
словеначког језика, већ због научног увода
и темељитих комента а, и у словенској књи-
жевности“. (Историски преглед слов. језика
1837. Лајпциг. Види Копитареву споменуцу
стр. 124.)

Кад је свршио тај посао, и кад је већ био
дубоко запшао у научна испитивања, Копи-
тар је хтео да својим радом да и практич-
ких користи. Видећи муку, коју имају Сло-
вени — који се служе латиницом — због
непотпуности њене, Копитар је хтео за њих

удесити буквицу, умноживши латиницу новим словима за неке гласове у словенским језицима. Он се за тај посао лагано спремао, јер је хтео да нови знаци не буду начињени састављањем латинских слова нити дометањем црта и тачака.

1820. год. скупе се у Бечу Добровски, Копитар, Словенац Метелко и други ради договора о таквој азбуци. Договор није имао никаква резултата. Копитар тада намисли уредити заједничку азбуку за јужне Словене. Такав свој рад није могао одмах на јавност изнети.

Међу тим је Метелко по савету и начелу Копитареву уредио за Словенце азбуку, која се састојала из латинице, умножене појединим словима из ћирилице. Због тога се отпочне јака борба, о којој ћемо доцније говорити. Копитар је одлучно стао на браник нове буквице, јер је — и ако не потпуно — била по његовом начелу а и с тога, што се од даровитог Метелка надао савршенијим радовима. Па ипак је тај покушај пропао. Већина је јаким противника била прихватила правопис реформисан ватреним и енергичним Љ. Гајем, ма да за његовим мислима нису хтели даље ићи.

Копитар је своју замисао понео собом у гроб.

Кад је дошло на ред, да Копитар каже своју у питању о старости глагољице и ћирилице, он је, идући за својим учитељем Добровским, држао — на тако и учио — да је ћирилица старија. Али је Копитару било стало до истине, и он је доцније за љубав ње своје мишљење — променио. Кад је добио у руке старословенски, глагољском писани, рукопис, који је по грофу Клоцу, чија је својина био, назван *Клочев глагољаш*, Копитар је, разгледавши га, изишао са уверењем, да глагољица није млађа од ћирилице, ако није и старија. Он је уз издање тога споменика изнео и своје ново мишљење, које доцније не само да није напустио, већ га је и потврдио, уверавајући, да је глагољица старија од ћирилице.

У том је рукопису, који садржи четири црквена говора, и најстарији споменик словеначке књижевности, познат под именом *фризинског рукописа*.

Тим је својим радом Копитар изазвао јаку опозицију код неких словенских научника,

али је уједно и изишао на глас правог научника, те га је Грим прогласио најдостојнијим наследником — особито онда — славног Добровскога.

Копитар је тада изнео и своје мишљење о томе, како треба изговарати старословенске гласове *oi* и *ei* (ж и љ). Добровски је већ пре тога био изнео своје учење о том, што је и данас у науци усвојено. Копитар је у почетку био скоро готов, да пристане на такво тумачење, али му се доцније учини, да нема јака доказа за то мишљење, и изнесе своје разлоге, да те гласове треба изговарати као словенско *o* и *e*. — Неки мисле, да ће и то бити узрок, што су доцнији односи између Востокова и Копитара били све хладнији.

Копитаревом је заслугом изишао 1834. г. и најстарији пољски споменик „светофлоријански рукопис“, и то преко воље Копитареве онакав, какав он није мислио у свет пуштати. Текст је био местимце некритички мењан кривицом издавача грофа Д. Борковског.

У жељи да немачке научнике упозна са источно-словенским црквеним правом а и на молбу професора бечког а Копитарева земљака Т. Долинара, Копитар је израдио извод „кормчије књиге“.

Ту су Немци први пут добили оглед црквеног права у Словена.

Кад је Копитарево име засијало таквим сјајем, да његовом научничком гласу није могао претити никакав облак, који би путем научних истина засенчио светлост његову — било је људи, који су покушали такав посао другим путем.

Баш кад је путовао Копитар по Италији, да сабира и исписује споменике словенске прошлости, те да на њима зида зграду научних истина — 1837. год. пусти се штампом глас, да Копитар, и ако је велики научник и мислалац, ипак није без тајних смерова, којима ваља на пут стати.

Копитар је тврдио, да је стари словенски језик био прави црквени језик код Словена, и да је Папонија била домовина тога језика. Крштење је Словена — вели Копитар — дошло прво са запада.

Овом су његовом тврђењу хтели надовезати, да Копитар стоји у вези са Римом, да

би обратило Словенима пажњу на колевку њихове вере и крштења.

Говорило се, да је у то умешан велики чешки историк Палацки, да би се тиме осветлило Копитару, који му је доста строго оцењивао „Чешку историју“, замерајући му, што је као најјачи извор за старо доба употребио познати *Љубушин суд*, чија је аутентичност била под питањем. Тако је мислио и сам Копитар, док је Палацки то одрицао, у чему су му други и веровали.

То је Копитара јако увредило.

У својим се одговорима Копитар поред највеће јеткости сећа и поново позива на научне доказе, тражећи у њима потврде свом тврђењу: да се словенска служба црквена зачела у Панонији на језику старословенском, који се доцније доласком Срба и Хрвата и после особито најездом мађарском разделио на *источни* или *бугарски* и *западни* или *словенски* језик.

У том су старословенском језику — вели Копитар — Ћирило и Методије радили а не у бугарском, као што су тада тврдили Востоков, Палацки, Шафарик и други, којима се доцније придружио и сам Добровски.

У питању о крштењу Словена Копитар је тврдио, да су прво почели радити свештеници западне цркве из Баварске. Тек кад су они напустили тај посао, што — као што вели Копитар — нису хтели учити народнога словенског језика, били су позвани Ћирило и Методије, те су отпочели рад на *народном* језику.

Ћирилу је био главни рад на буквици и књигама, а Методију на увођењу службе, што је било отпочето већ пре њега само *ненародним* путем.

А да је такав рад био започет још *пре* Ћирила и Методија, тврди Копитар, ослањајући се поглавито на сам језик и на остатке у њему, који су се сачували заједно са речима чисто словенским. Тако на пр *олтарь* (Altar), *Хрѣстъ* (Christ), *хрѣстити* (christen), *постъ* (Faste), *попъ* (phaph) итд.

Такве су речи, по Копитару, биле особито потребне Немцима свештеницима због самог њиховог позива и природе рада њиховог. Од њих су оне и прешле у народ, где су их Ћирило и Методије већ затекли.

Таква је Копитарева тврђења доцније потврдио и разгранао његов ученик и први филолог словенски Ф. Миклошић. Он вели, да су од свију јужних Словена први дошли из заједничке постојбине *Словени*, населивши просторе од Тирола до Црнога Мора, да су се први од своје остале браће покрестили радом мисионара католичких, а за тим су Ћирило и Методије радили на истој задаћи, и то на народном *старословенском* језику. Мало доцније су Срби и Хрвати, а још доцније Мађари својом сеобом разделили тај народ на *западни* и на *источни* део. Западни део чине данашњи *Словенци*, а источни је део, потпавши под власт уралско-алтајског племена *бугарског*, и сам задржао то име. *Средњи* је пак део словенског народа остао у *Панонији* и пропао под влашћу мађарском, а с њим и словенска служба, труд браће Солуњана. Да је народ старословенског језика збиља живео у Панонији, налази Миклошић доказа у речима, које су Словени позајмили од Немаца као својих суседа. Он даље налази у старословенском језику речи, које су, и ако нису позајмљене од Немаца, ипак *постале* угледањем на немачке речи истог значења. Ту се налазе и речи, које су дошле из латинског језика са католичким мисионарима.

Све су то — вели Миклошић — Ћирило и Методије затекли, кад су дошли да врше свој мисионарски рад.

А и неке старословенске речи — вели Миклошић — које се налазе у мађарском језику, опомињу, да постојбину старословенског језика ваља тражити у Панонији.

Отуда, што су Словени први дошли на западу и југу са образованим европским народима у додир, дошло је и то, да је њихово име раширено за сву браћу њихову, тј. остале Словене. А у томе, што су Словени били први међу својом браћом хришћани, ваља тражити узрок, што је код осталих Словена служба била у почетку на старословенском језику, док га свако племе није почело приближивати свом народном језику, те су тако постале и разне рецензије.

Тако је дакле научно истраживање потврдило мисли, због којих је Копитар био сумњичен и осуђен.

1819. год. је штампан и по свету разнесен чувени „краљодворски рукопис“.

То је свету био нов предмет за дивљење поред српских народних песама, чија је слава већ била прелетела светом, остајући вазда светла и трајна.

Свету, који је већ био заморен класицизмом и романтизмом, отворише се нове ризнице духовног уживања, дошле су лепе песме из срца једног и здравог српског народа.

Мало доцније, кад се слава српских народних песама на врхунцу налазила — јавља се са друге стране словенског света сличан појав, да наново занесе и очара сав образован свет. Нашли су се стари чешки рукописи збирке народних песама, које су некада у народу чешком живеде, а којих тада већ не беше.

То је било доба патриотског заноса код Словена, доба изненађења код осталог света.

Али је за правог научника, коме је истина више свега, било доба искушења.

Многи научници, збиљски носиоци истине не премишљајући се ни часа, стадоше у ред оних, који се још непрестано дивљаху лепоти и старини тих песама.

Копитар се, сам одушевљен Словен, одржа у границама критике, савлађујући своје патриотске осећаје.

Научник је победио патриоту и Словена.

За „Љубушин суд“ Копитар је, заједно са Добровским, одмах тврдио да није истинит споменик. Одричао му је аутентичност и никада му је није хтео ни признати.

Са „Краљоворским рукописом“ је било с почетка мало друкчије. Добровски га је проучио, и тврдио, да је из краја 13. или почетка 14. века.

Копитар у Бечу, по извештају Добровскога напише чланчић о томе, и сам потпише то тврђење.

Кад су се у Бечу 1820 г. састала та два научника, Копитар је са Добровским и о том разговарао.

На основу свега, што је тада сазнао о тој ствари, Копитар стане сумњати у истинитост тог споменика. Учинило му се највише сумњивим то, што се у тим песмама налази размер, какав је у српским народним песмама које су већ биле свуда добро познате. А такав се размер налази само у српским народним песмама и у бугарским, које су вазда биле под јачим утицајем српских народних

песама, и које су добрим делом сама позајмица.

После је неколико година Копитар јавно устао против свију чешких фалсификата па и против „краљоворског рукописа“

Палацки је хтео потврдити аутентичност свију чешких старих — а скоро нађених — рукописа. Копитар штампа тај рад Палацкога у свом часопису, па онда у напоменама и додацима јаким доказима обори сва тврђења Палацкога.

Због тога чешки књижевници стану нападати Копитара, доказујући, да он то чини само из зависти и жеље да српске народне песме што више уздигне.

Копитар је остао одлучан и сталан.

Време је учинило своје. Оно је показало праву истину, и данас већ и сами Чеси све те „старе рукописе“ сматрају само као патриотски покушај, да се вештачким путем накнади оно, што само време и природа нису учинили.

Они су после толико десетина година истраживања и самообмана дошли на земљиште на коме је Копитар већ тако давно и поуздано стајао.

Својим критикама и приказима појединих дела из словенистике Копитар је допринео, те се питања расправљала оном озбиљношћу и темељитошћу, каква је потребна за такве радове. Чех га Хануш због тог његовог рада и сматра као „најумнијег књижевног судију у нашем веку“.

Кад се по ученом свету разнео радостан глас да се опет нашло старо *ремско јеванђеље*, које је раније било изгубљено — Копитар се заузме свом снагом, да оно што пре угледа света. Био је уверен, и друге је уверавао, да ће се оно морати наћи. Оно се заиста и нашло.

Кад се Копитар 1842. год. бавио у Риму, упознао се са Французом Силвестром, који је ради палеографских истраживања ишао са Копитарем у ватиканску књижницу. Они се договоре, и Силвестар изда у Паризу *ремско јеванђеље* са знаменитим предговором од Копитара, који је ту поново потврдио скоро све што је дотле као научник радио на старој словенистици.

То беше његов — као што је назван — „научни тестамент или последња воља“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Копитар је преписао из ватиканске књижице и *Асманово јеванђеље* ради кога је и путовао 1837. год. у Италију о свом трошку.

Ту је доцније преписао и *јеванђеље св. Јована*.

Кад је већ био на болесничкој постељи, са које се није више ни дигао, добио је 1844. год. од Востокова издано старо *Остромирово јеванђеље*. Радујући се таквом научном добитку, Копитар је писао Востокову, и послао му неке своје напомене.

То беху последње врсте, што је Копитар написао.

* * *

У школама, где се ни сенка духа народног није могла опазити, учећи науку, која је одрођавала — и Копитара је почео остављати дух народни, и њему је стала претити опасност, да ће се изгубити. Он је већ био на свом рођеном дому — у туђини.

Околност, што је дошао у кућу Цојзову. беше од неизмерне користи за правац рада Копитарева. Он је отворио очи, и згрозно се над провалом, којој се већ био упутио.

И ако је више случајно узео писати словеначку граматiku, све је већом љубављу залазио даље у посао, а кад је почео упоређивање свог језика са осталим словенским — његова је љубав захватила све Словенство.

Али је Копитар, по што је својим првим радом ударио међу, од које су се имали словеначки књижевници кретати у једном правцу, хтео, да и остали свет чује за његов народ, те се прими да Добровском јавља све, што се важније у културном, а посебице књижевном, животу словеначком догоди. И у томе му је заслуга, што је учинио, те је Добровски, чији је глас онда много вредно, с већом пажњом, па и симпатијом, стао говорити о Словенцима и њиховом духовном животу.

Кад је у Грацу установљена катедра за словенистику, Копитар је младом наставнику обративши пажњу на потребу словеначког речника, указујући му и на могућност таквог посла.

Он је имао јаког удела и при оснивању катедре за словен. језик у љубљанској богословији, јер је видео: да ће се само тако моћи корисно радити, ако омладина народна

не изиђе из школе без икаква добитка за образовање у духу народном. А у оно је доба и тај успех имао великог значаја.

Он се, поред свега свога научничког гласа, сећао, да је син потиштеног и малог али срчаног народа, за чији је језик у свом родољубном одушевљењу казао, да је „за певање скоро толико исто приправан, колико и талијански“.

У тражењу врела чистог говора упућивао је вазда на сељане, сам прост народ.

Народу је проповедао, да су његови далеки преци били славан народ, а он је брат осталим словенским народима, са којима чини једну заједницу.

И поред свега се тога намеће питање: за што сам Копитар није писао народним језиком? И ако исти пример видимо и данас код настављача рада његовог, данашњих првих филолога словенских, опет се један од биографа Копитаревих труди, да нађе и другог оправдања у ондашњим књижевним приликама и околностима. Он вели: „Мож'да управо за то не, што је наш, толико времена занемарени, језик био заостао, и онда за више знанствене науке (какве је обрађивао Копитар) још са свим мало спреман; а честитог словеначког речника још не беше за Копитарева доба“. (Копит. спомен. 105.)

У Копитареву се вези са ондашњим правцима словеначким истиче кад више кад мање жеља, да се свитању духовног живота народног помогне, разуме се, онако, како је то Копитар био схватио.

Са песником је Валентином Водником стајао у вези још од њихова познанства у Љубљани. Водник је тада већ био изишао на глас, а Копитару га је ваљало јаког тећи. С тога је Водник с почетка неповерљиво гледао на радове Копитареве, па је чак одвратио издавача Копитареве словен. граматике сумњајући у њену ваљаност и потпуност. То је Копитара болело, и међу њима је настала запетост, која се на скоро загладила, да остану пријатељи до гроба. Водника је, као песника, Копитар јавно хвалио.

Напред је поменут Копитарев заједнички рад са Метелком, проф. слов. језика у Љубљани. То је изазвало „абecedну правду“, у којој је Копитар дошао у сукоб са многим својим дотадашњим пријатељима, који су, као

сарадници часописа „крањска чела.“ осуди јаку ватру на „метелцицу“. Највећи су противници били, поред осталих, Матија Чоп, даровит човек и зналац многих (19) страних језика, и његов пријатељ, највећи песник словеначки, Фрања Преширен. Та је борба прекинула пријатељство између њих и Копитара, који је Чопа иначе веома ценио, упућујући Шафарика, који је спремао „Историју словенских књижевности“, да се за словеначку књижевност ослони на податке од Чопа као на најбоље, што може добити, јер је њихов писац знањем богат и опште образован човек. Чоп је такође Копитарев граматички и критички рад хвалио, изјавивши први још за живота Копитарева жељу, да се мањи радови Копитареви приберу и засебно издаду.

Преширен је био ватренији, и својим саркастичким стиховима није остављао Копитара на миру, поштујући иначе његов научнички рад.

Код Мат. Равникара, савременика Копитарева и ваљаног писца словеначког, најбоље се види благи утицај Копитарев. Он је био један од оних, којима је стручно филолошко знање великог научника показало прави пут у питању о књижевном језику. За то је био захвалан, а Копитар је вазда похвално оцењивао његове књижевне радове, што су они у осталом и заслуживали ваљаним и одабраним садржајем у моралном правцу и лепим језиком, којим су писани.

Кад је Копитар почео радити на познавању и уређењу научних истина у питању словенистике, зажедео је да сав свој век посвети изучавању словенских језика и народа у опште. А кад му се за то дала прилика у Бечу, увидео је да јавном раду не може са свим приступити пре, док се не подигне штампарија, која би могла штампати и дела ћирилицом писана. Допуштење је за такав посао имала тада само универзитетска штампарија у Будиму, али је и она радила са свим доле. Копитареви се преговори о тој ствари са једним бечким штампарем разбију о незауимљивост митрополита Стратимировића, коме се Копитар без успеха обраћао и за списак старих рукописа у митрополитској књижници у Карловцима.

Али се Копитар заузме, и у Бечу се оснује таква штампарија. Међу тим је он већ

био дигао глас, да се у бечком универзитету поред чешког уче и остали словенски језици а посебице старословенски, како би из тога времена лако постала *Словенска Академија*.

Кад поста прегледач за словенске и новогрчке књиге, Копитар разви свој рад у правцу словенске филологије врло живо. Стане бадрити на рад и самог Добровског, помажући му при изради и издању великог дела *Institutiones, linguae slavicae dialecti veteris*.

Још је Копитар заслужан за Словенство што је, услед његовог рада на том пољу, основана катедра словенистике у Бечу, Грацу, Прагу, Лајпцигу, Берлину, Паризу итд.

Са књижевним је првацима у словенском свету стајао у вези.

Према Добровском се понашао као ученик према учитељу, али је у питањима, где се не би слагали, Копитар излазио са својим мишљењем одлучно. О Вуковом правопису Добровски није мислио као Копитар. У питању о „краљоворском рукопису“ Копитар је био одлучнији. Разлажући своје мисли о старости глаголице, Копитар се одвојно од Добровског. А кад је Добровски променио мишљење о домовини старословенског језика у корист Бугара, Копитар је остао сталан. Па опет је Копитар, кад је умр'о Добровски, знао, да је тиме он с'ам много изгубио, те се обрати Востокову, позивајући га да му он замени Добровскога. Али то није било. Они су такве разговоре рано прекинули можда и с тога, што се Копитар, као што смо видели, устезао да пристане на Востоковљево тумачење старословенских самогласника.

Сматрајући себе за ученика Добровскога, Копитар је и с'ам хтео, да има достојног ученика. Мислио је, да је таквог нашао у П. Ј. Шафарику, који је као новосадеки професор већ био изишао на глас правога научника. Али као што је с'ам Копитар у радovima био самосталан према Добровском, тако је — и још знатно више — и Шафарик хтео бити независан од Копитара. Он није желео, ни да изгледа као ученик његов, и њему је покушај „туторства“ Копитарева био — као што с'ам каже — јако досадан. Шафарик је особито био против мисли Копитарева, да је глаголица старија од ћирилице, и да домовину старословенског језика ваља тражити у Панонији. — Много доцније, кад

већ Копитара није било међу живима, Шарарић је не само пристао на Копитареву учење, већ се старао и сам, да га поткрени и утврди.

* * *

Осем захвалности, коју је сваки поштовалац науке дужан таквом трудбенику какав беше Копитар — он је нас Србе посебице обвезао још и заслугама, које је у своје доба учинио за наш народни и културни а особито књижевни развитак. У доба, кад се књижевност српска започињаше с нова развијати — беше права срећа, што се у близини српског народа нађе такав ум, какав беше Копитар.

У својој великој заузетости за словенски живот, Копитар је одушевљено тражио везе са књижевним првацима у Словенству.

Први с ким је на словенском југу ступио у такву везу, беше наш песник Лукијан Мушицки.

Копитар је још пре тога био душом предан српским народним песмама, за које је слушао да долазе међу прве песничке створе у Европи. Читајући Доситијеве радове беше уверен, да ће се скоро појавити нова снага, која ће и ново начело писања у дело привести. И он се томе јако радоваше.

Премислјајући о духовном српском препорођају, који се тада већ беше почео вршити, Копитар је помислио и на српски универзитет, који би се трошком манастирских добара подигао и издржавао у Карловцима, и у којем би наставници били сами Срби. Своје је мисли о томе износио у штампи а и у преписци се, коју је водио са Мушицким, налазе спомени тога Копитарева заузимања.

Он још у својим писмима од 1811. год. Мушицком изјављује наду и жељу, да би се нашао какав нови и бољи Качић, који би сакупио — а не сâм писао — дивне и готове српске народне песме.

Поштујући Доситијев књижевни рад, Копитар је за Немце написао чланак о том великом српском књижевнику, и старао се, да одломцима из његових дела упозна у преводу немачке читаоце са духом његовога рада.

Али се тек са појавом Вука С. Караџића почиње прави низ великих Копитаревих заслуга за Српство.

Вук је био најбољи следбеник Копитаревих начела о књижевном језику и правопису.

Нека нам сâм Вук исприча о Копитареву уделу у том реформаторском раду.

Велики је Срежњевски, кад је 1846. год. походно Вука у Бечу, прибележио за руске читаоце неколико цртица из Вукова живота и његовог књижевног рада. У том маленом спису читамо ову исповест неумрлога Вука:

„Главни узрок, да сам ја данас списатељ, остаће до вијека Копитар: у том сам му дужник, ако не у свему, а оно у многим, врло многим! Треба познавати, као што га ја познах, тога занста племенитог човјека, па да га умцијете цијенити, као што он заслужује — и као учен, и као човјек.“

„... Године 1813, у исто вријеме кад и Караџорђе, оставим и ја Србију, и дођем у Беч, не знајући ни сам, шта ће из мене да буде Копитар, макар што је још млад био у то доба, бијаше већ цензор; у његову су цензуру ишле међу другијем и „Србске Новине,“ које су онда издавали у Бечу Фрушић и Давидовић. Копитар је наговарао издаваче, да приону око састављања чисте српске граматике, говорећи им ту, да језик, којијем они пишу, не може бити, да је чист српски. На ријечи се Копитареве они не освртаху, али при том и не знадијаху другога језика окром тога, којијем писаху и говораху; језик простога народа држаше они за језик настирски, за језик свињарски и говедарски. У то вријеме напишем ја чланак о нареду Србије као некакво писмо Караџорђу, и предам га у цензуру. Кад овај чланак дође у руке Копитару, привуче пажњу на себе са особине језика. Копитар зажели да ме види и позна се са мном. У разговору дође ријеч и на народне српске пјесме. Копитар одмах виђе, да их ја много знадем, стане ме тјерати, да их напишем, што више тим боље, па по том да их у име болје и наштампа. Е, шта ћу! мени се то омили, и ја станем писати пјесме; што сâм пјесам знао, питао сам своју рођаку, жену С. В. Живковића, с којим сам заједно дошао у Беч. Накупи их се богме подобра књижица, и изађе на свијет под именом „Српска просто-народна пјеснарица.“ У то доба, слушајући ја од Копитара о граматници, а сам не знајући, како

се пише граматика, станем ја говорити Фрушићу и Давидовићу, да пишемо заједно граматику, па они мени нек помажу својом науком, а ја ћу њима својим знањем српскога језика. „Прођи се, бога ти, будалаштине,“ одговоре они мени — па на том и остане. Учећи ја све више и више из разговора с Копитарем, станем све већма осјећати потребу српске граматике себе самог ради, те научим ја да пробам, да је сам напишем, и узевши у руке Мразовићеву словенску граматику, станем преписивати из ње склањања и спрезања, дотјерујући их по српском. Та жалосна проба српске граматике, које се ја данас стидјети морам, буде и наштампа на године 1814. — Копитар не тајаше од мене мање у тој књижици, ал' се радоваше, што је наштампа на, већ с тога, што се надаше, да код мога честољубља нећу ја остати код таква почетка, говорећи ми, да се даље трудим, па ме свјетоваше, да се преправљам за писање граматике другим радњама, које су томе од помоћи. По његовом савјету, путујући у Сријем и у Карловце, наставим ја купити народне пјесме, и вративши се у Беч, издам другу књижицу „Пјеснарице,“ посветивши је Копитару. Још прије тога говорио ми је Копитар, да гледам, па да купим и српске народне ријечи, ја му и обећам; али од свега тога не буде ништа. Кад напошљетку дође једаред он к мени, и донесе са собом цео дењак хартије, разрезавши све на листиће: „Приберите у глави ријечи, какве год знате, које се говоре у народу, и записујте их на ове листиће, сваку за себе на једном листићу, мало по мало накупићете их и цео рјечник.“ Радња ова не бијаше тешка, и ја прионем својски око ње. А да ми је још већма олакша, поклонци Копитар мени рад прегледања рјечник Волтицијев, а по том и рјечник Вјелостенчев, Јамбрешићев и Ступлијев. Ја сам међу тим те рјечнике више прегледао тек, него л' што сам их читао, па сам писао на листићима ријечи више из главе, а никад не узедох из рјечника ријечи о којима не могах с поуздањем рећи, да се у народу говоре. Вратив се на измак 1816. године у Беч, донесем ја са собом већ повећу уређену књигу од листића са српским рјечима. Тад станемо ја и Копитар заједно радити. Он долажаше к мени сваки дан пред

вече, не би га задржала ни књига ни блато, и ми често пресједисмо сву ноћ до зоре. Ја бих пребрирао листић по листић, па бих му казивао ријеч по ријеч, шта која значи, и обавештавао бих га дотле, док не бих виђео, да Копитар потпуно разумије, а Копитар би по том преводно ријечи на њемачки и на латински, помажући се, кад што не би добро знао, рјечницима Аделунга, Шелера и др. — Другдаш, гдје му се чинило да треба, рекао би ми, да напишем и по који примјер, који ће олакшати моћи, да се ријеч боље разумије, или да му опишем цијелу ствар, обичај и т. д. Са свакијем је даном наша радња напредовала, и тако буде рјечник готов за штампање, и наштампа се 1818. год. То вријеме, свакидашње разговоре с Копитарем, не ћу ја заборавити никад ни до вијека: ту је моје пређашње, истина опширно али несавршено, знање српскога језика оживљело правилима; сваки дан имадох прилике, да мислим и о облику ријечи и о његовим граматичким изменама, гдје се како по нарјечијама изговара, и како се шта редом слаже по синтакси... Тако вам ја станем на ногу кроз Копитара, и мало по мало па изиђем на глас са свога дјела; а данас — ви знате, каква ми је радост од моје књижевне радње. Ја не тражим славе, не старам се да стечем похвале код многих: ја бих само жељео, да се последије моје смрти човјек, који зна, шта је што, читајући књиге моје, потпуно увјери да сам ја све вјерно казивао, што сам год знао. Пишући било ма шта, свагда гледам, шта ће о том рећи Копитар, ил' Шафарик, ил' Грим; а за друге не марим. Нека вичу, како им драго; свему свијету нико не угоди!“

* * *

Највећи наш данашњи песник, Змај-Јован Јовановић, прослављајући спомен Лукијана Мушицког, казао је:

„Ал' ко ће набројат' све врлине твоје?“

„Овај дан је мали,

„ — Ми смо малаксали —

„Векови се нуде, да их они броје.

„А наше је било сетити се тога,

„Да ј' столеће прошло од рођења твога,

„Огрејат' се жаром твог спомена жива,

„Њим обасјат' таму, која нас покрива,

„И са пуном надом и достојном тугом
 „Твоје име предат' столетију другом.
 „Загрљени духом српска загрљаја
 „Одслушасмо службу, која душе спаја.
 „Сад можемо поћи
 „И по црној ноћи
 „Преко стрмних стаза
 „И гола камења,

„Јер тај спомен лепи
 „Дивно нас окрепи
 „За сва искушења.“

Грешимо ли, што тим стиховима завршујемо ово неколико редака, речених за успомену великог радника онда, кад прославом спомена Даничићева завршујемо лађску светковину бесмртнога Вука Караџића?

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 405-ти

15. фебруара 1889. г. у Београду.

Били су: потаредседник Ст. Д. Поповић,
 редовни чланови: др. Никола Ј. Петровић,
 Пера Ђорђевић, Милан Недељковић, Др.
 Љубомир Недић; ванредни чланови: Др. В.
 Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит,
 Стеван Предић, и Коста Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 404. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 12. ов. м., ПБр. 2189, којим се упућује на ново Главном Просветном Савету на преглед и оцену рукопис „Цвети“ од г. Јована Јовановића, учитеља, који вели, да је дело своје поправно по примедбама Просветног Савета.

Савет је одлучно:

да се умоли г. Пера Ђорђевић професор, да овај рукопис прегледа и увери се о извршеним поправкама.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. ов. месеца, ПБр. 1877, којим се достављају Главном Просвет Савету акта по кривници г. Витомира Николића, учитеља бањанске школе, и пита се Савет за мишљење: да ли треба да остане овај учитељ и даље у служби.

Савет је одлучно:

да се умоле г. г. Љубомир Ковачевић и, Ж. Поповић, да акта по кривници овога учитеља разгледају и Савету реферирју.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. овог месеца, ПБр. 1880, којим се доставља Савету молба с документима г-ђице Персиде Јовановићеве, учитељице куглешке, која моли, да јој се уваже године учитељске службе на страни проведене, и пита се Савет за мишљење о уважењу ових година.

Савет је одлучно:

да се умоли г. Љубомир Ковачевић, да прегледа молбу и документе молитељке и да о томе Савету реферирше.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 13. овог месеца, ПБр. 1912, којим се Савет позива да да своје мишљење, како треба поступати у случајевима кад ученици средњих школа, у којима је факултативно учење туђих језика, хоће да промене туђ језик који су учили једне године.

После дуже дебате, приступило се гласању и са свима, противу два гласа, одлучено је:

да се мењање туђег језика, који је један пут изабран у II разреду гимназије, не може допустити, за све време учења у гимназији.

Разлози изнесени у Савету за оваку одлуку били су у главноме ови:

1. Што би мењање страних језика реметило ред школски ;

2. Што би при овоме мењању могло бити злоупотреба ;

3. Што би се оваким мењањем само лоши ђаци користили ; и

4. Васпитни интереси захтевају, да се не мења учење језика, него да се до краја истраје у једном предузећу, те да се на тај начин изучи темељно изабрани језик.

VI.

Прочитано је писмо г. В. Карића, упућено Главном Просветном Савету, у коме г. Карић изјављује, да не може прегледати рукопис г. М. Ризнића поред осталог и с тога, што се и сам бави мишљу о изради једнога дела сличнога литерарног облика. —

Савет је одлучио :

да се рукопис „На Српском Дунаву“ од г. М. Ризнића учитеља, да на оцену г. Стевану Предићу, професору.

VII.

Прочитано је писмо г. Ж. Поповића, упућено Главном Просветном Савету, у коме јавља да не може прегледати рукопис „Примери за немачку синтаксу“ од Мите Живковића.

Савет је одлучио :

да се место г. Ж. Поповића, умоли г. Љубомир Стојановић, да овај рукопис, као други реферат, прегледа и Савету реферше.

VIII.

Прочитан је реферат г. Стевана Довчевића, професора I. беогр. гимназије, о књизи Д. Иловајскога: „Историја Света“, за више разреде средњих школа, превео Дим. Дукић. Књига I. Стари век.

Тај реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Ваљаност и употребљивост једне књиге, школи намењене, зависи у главном од ових погодаба: 1, да је употребљени материјал сувремен, да дело, дакле, стоји на висини данашње науке; 2, да је распоред материјала

такав, да су важнији делови јаче, споредни слабије заступљени, и 3. да је употребљено градиво такво и толико, да се за одређено време може савладати. Овим општим погодбама добре школске књиге придружује се за уџбеник историје још једна: да је начин излагања научан, објективан, излагање мирно и бестрасно.

С овим, овако баченим општим основама, без сумње мало ко да се не би сложио. Али у извођењу њихову, једва да би се и два писца са свим подударјала. А ову је сагласност у опште тешко постићи у групи друштвених наука, па дакле и у писању једног историјског уџбеника. Јер шта је главно а шта споредно, шта ваља истаћи а шта потчинити, шта узети као утврђено а шта као хипотетично одбацити, и шта најпосле од свега тога у школску књигу унети? — све је то на крају крајева, ствар оваког или онаког мишљења и појимања, те се, дакле, и није чудити најразличнијој обради једног истог предмета, па онда и дијаметралној оцени једне исте ствари.

При оцени *Иловајскога Историје Света за више разреде средњих школа*, у преводу г. Д. Дукића проф. мени су, поред својих назора и кратковременог искуства наставничког за тај предмет, као критеријум послужила и нека новија школска дела ове врсте, напреднијих страних литература, која су ми до руку долазила. Тамо су, у погледу школске књижевности, та питања свакојако рашчишћенија, те је и моје ослањање на њих у толико оправданije.

Имајући још на уму и појачану потребу новог, опширнијег уџбеника Опште Историје, према новом наставном плану за тај предмет у гимназији са проширеним програмом, ја ћу казати у колико ми се чини да ово дело може задовољити оне опште захтеве добре школске књиге, па ће ово, у главном, испрести и мој суд и одговор на питање: да ли се помнито дело може употребити у нашим средњим школама — које ми је Главни Просветни Савет изволео поставити, упутив ми га на оцену.

Што се тиче унесеног градива, рећи ћу да је писац брижљиво средио или управо добро употребио већ сређени легендарни и историјски материјал, који се налази и по другим бољим историским уџбеницима. Нарочито је

www.овога доста у историји јелинској и римској. Нећу да кажем да се у овом погледу не би могле учинити делу и неке замeрке, особито у начину употребе легенaда. Не мислим да треба и да је могућно, сав онај још непоуздани или баш са свим легендарни део историског излагања одбацити, и историју и историски уџбеник писати само на основу „сигурних података“. А ово не с тога, што су многе од оних чудноватих старих легенaда готово срасле с данашњом цивилизацијом, што су их литература и уметности овековечиле и, тако рећи, посветиле, и не с тога што би без њих и без оних „неутврђених“ факта читави листови историје морали остати празни, него с тога, што се и из оних нејасних, магловитих фабула, из оних несварљивих традиција дају извести драгоцене истине. У оним шареним, фантастичким, невероватним сликама су често лепо и јасно очувани отисци појмова и живота старих, најстаријих, нигде и ничим другим и незабележених времена. Али, и ово је главно, треба у колико је то могуће и истаћи оно што је ту истинито или бар вероватно, указати на историско језгро у легенди. А ово, рекао бих, да писац није у довољној мери учинио. Није ми довољно јасна граница историској основи, ма само и вероватној, и оним украсима који је претршавају. Можда је писац мислио да је то посао самог наставника, али ја држим да је томе место и у књизи. А одмах ћу овде рећи и то, како не мислим да су учињене примедбе такве природе да ће делу одузети много што од његове битне вредности.

И други је захтев, по мом мишљењу, у главном задовољен. Мислим на добру израду унутрашње историје, друштвене организације, живота самог народа, једне од најважнијих партија историског излагања, на чију се тачну, јасну, прегледну обраду, чини ми се, никад доста бриге не може напoклањати. Јер ако историја може у опште имати у настави онај значај који јој се придаје; ако је она у опште у стању да бистри поглед на времена и догађаје, људе и појаве; ако је она та која ће, будући мислилачки дух, у раним годинама усађивати обазриву судиљу; ако ће она одиста бити „учитељком рода људског“: онда је, без сумње, најпре и највише кадра све то учинити поглавито овом страном свога кази-

вања. Колико је поучнога, колико образовнога материјала у томе, што ће се изнети слика унутрашњег стањака квог народа у неко доба, што ће се одредити и показати елементи из којих је се неко друштво у извесној периоди свога развитка састојало, што ће се обележити значај и моћ, снажење и опадање друштвених органа а отуд и читавог државног организма! Историја губи сву своју важност и сву своју драж, ако се ограничи на оно неvezано набрајање истор. догађаја, на оно голо гoмилање спољних политичких појава, који се у највише случајева не дају ни разумети, ако се не сведу на своју праву основу, на унутрашње уређење самога друштва и на распоред његових сила, чији су они само израз и видљиви знак. Осим тога, ова страна историског излагања, ово сликање живота самога друштва, без сумње је најбољи, а можда и једини пут за сузбијање оног силног истицања историских личности, „великих људи“ у чијој се сенци светлих и јуначких дела, често са свим изгуби значај средине, која га носи и уздиже, под чијим се именом, често незаслужено, крије неизбежна нужност, каква фаталност догађаја. — А како рекох мало напред, ова је страна историска у овом делу и добро и доста опширно заступљена, нарочито код класичних народа. Да наведем овде неколико важнијих партија: Друштвени живот витешког периода; Јонизам и Доризам (где су: унутрашње уређење и сталешки односи у Спарти и Атини, Ликургово и Солоново законодавство, значај и делокруг појединих друштвених и политичких елеменат тадашњег јелинског друштва и др.); основи Делоског Савеза („Промена Хегемоније“); Периклове демократске реформе итд. — све из јелинске историје. Из римске да истакнем: Уредбе Сервија Тулија; Лицинијеве законодавне реформе; стање римске државе и сталешки односи за време браће Граха („Промена римских обичаја“, Оптимати и Пролетари“, „Браћа Граси“) па за тим читав XII. одељак о римском државном животу. Све су ове партије лепо обрађене и наставник ће их с коришћу употребити.

Па и у погледу оног специјално историског захтева: духа који кроз дело провејава, тона, којим је писано, оно стоји на висини и задовољава нас. Истина да је овде, у изла-

тању старе историје, и највише могућности да се остане на висини мирног, објективног посматрања и казивања, јер се догађаји не уплићу, бар не непосредно, с данашњим нашим личним, партиским или народносним тежњама и погледима, помажући их или сукобљавајући се с њима, што све ремети хладно суђење и правилно посматрање. Па ипак, колико је и колико примера, да и ту писац узме какво уско гледиште, да се ухвати за какву форму државну, сматрајући је за апсолутну и подесну за сва времена и за све прилике, или да се окопи на неку установу, која би данас можда била и чудновата и непотребна, али која је у своје време вршила благотворну улогу покретача људске цивилизације! Колико овако ненаучни, на страни погледи могу да буду штетни по развитак правилног суђења оних, који би се подвргли утицају такве књиге, мени није потребно овде говорити. А понављам, да је се писац у овом погледу одржао на висини.

Из овога што доведе рекох, лако је погодити, какав ће бити и мој одговор на постављено питање о употреби Иловајеве Олште Историје у нашим средњим школама. И можда бих, уз своје мишљење да се понуђени превод тога дела прими за школску књигу, овде сада требао и да завршим. А да завршим с тога, што све ово што ћу још рећи, неће, јер не може, бар сада не, имати и своје практичне вредности. Мислим на оне недостатке, које, истина, делу не треба да спрече улазак у школу, али га тек за уџбеник не чине довољно потпуним. Ја ћу овде учинити неке главније примедбе о којима би г. преводилац, ако би их нашао за умесне, могао водити рачуна приликом прве могућности да се поправке учине. Само ћу одмах да додам и то, да ти недостаци нису тако и толики да их дотични наставници, с нешто труда, не би могли сами, у току лекција исправљати и допуњавати, те да, дакле, ово што ћу сада изнети може искључити употребу књиге у школи.

1. На првом месту да кажем како мислим да је требало унети у књигу, колико намељену, ма и најкраћи припремни део т. звану историјску прецеденту, као што је то у свима бољим историјским уџбеницима. Ту је требало што рећи о историјским изворима и о наукама

које се њима баве (кратку одредбу и имена наука);¹ за тим дати један кратак преглед предисторијског времена, стање и положај човека и друштва тога доба; изнети, дакле, слику детињства човечанског, и ступње његова развитка до појаве у историји.

2. Културни део мисирске (па и асирско-халдејске) историје изишао је некако нејасан, неистакнут, без сумње с тога, што га је писац умешао, управо растурно по политичкој историји. Мени се чини згоднији онај начин излагања, где је сав културни материјал (привреда, наука, уметност, писменост итд.), у колико он већ не мора бити уплетен у политичку историју, изнесен на једном месту, те је тада и слика културног рада прегледнија, јача² и јаснија.

3. Политичка историја Асирије требала је бити боље разрађена, опширније и прегледније изнесена. Ту је писац скоро сав политички материјал стрпао у оне две познате легенде: Нин-Семирамида и Сарданапал, замењујући сву осталу, сада већ богату грађу Старе, а нарочито Нове Асирске државе, голим именима пет владара (Туглат-Палесар, Салманасар и др.).

4. Јеврејска је историја врло скраћена и подацима сиромашна. Истина да то писац (или преводилац?) брани једном примедбицом да се „историја тога народа засебно учи“, ипак, држим да је у томе учињена погрешка. Баш и да не станемо на гледиште Ренаново, да је данашња цивилизација резултат наизменичног делања Грчке, Јудеје и Рима и да су „номадски Семити били за веру оно, што је Грчка била за интелектуалну културу а Рим за политику“ те да су, дакле, и историје ових народа од првог интереса, ипак је било потребно дати нешто више материјала из живота тога народа, у чијој је историји нарочито доста поучног и научног елемента у оној особености религијских погледа, политичке и друштвене организације, чиме се стари јеврејски народ тако јако издваја из историје осталих античких, културних народа. Оно пак што се на другом месту у школи

¹ Историјски извори су истина поменути у ситном тексту при крају историје појединих народа, али је о изворима у опште, требало што напред рећи.

учи из историје тога народа¹ недовољно је и историјски несистематисано, и тамо се све то излаже с другог гледишта и с другом сврхом.

5. У опште бих рекао, да је историја источних народа скраћена више него што треба и да је свуда могло доћи још понешто од оних, сад већ утврђених историјских података. Можда би за то требало легендарни део још мало сузбити или га као „лекгиру“ унети у ситнији текст, као што раде неки писци уџбеника. А ова је партија увек, више или мање, занимљива и сигурно ће увек привући на се пажњу својих читалаца, ученика. Како је нови наставни план још не опробан, то не знам, да ли би и колико би ово ширење историје источних народа морало сузити излагање јединичке историје, али ако би овога морало бити, онда би се и нашло партија код којих би се то дало учинити, без велике штете.

У изнашању ових недостатака, ја сам се хотимице држао, како бих рекао? — на некој даљини према самом делу, хотећи да покажем онај општи утисак, који је оно на мене учинило при разгледању целокупног плана и обраде појединих важнијих одељака. И овај општи утисак и диктовао ми је одговор који већ наговестих. Али не могу да пропустим а да бар не додирнем још неке омашке, истина ситне и лако поправљиве (а рекао бих преводночеве) и неке махне чисто техничке природе, које као такве не смањују делу његову властиту вредност, али му је тек нешто и одузимљу као књизи *школи* намењеној.

Преводилац је био, као што би и свако други на његову месту, у правој недоумници што се тиче употребе личних имена из старе историје. Он с правом очекује да људи за то позвани, да научари од тога посла, једном изнесу и утврде законе изговарања и писања страних имена код нас, иначе је без сумње сваком лајку дозвољено да сам себи ствара правила, по којима ће се у том послу управљати. Преводиоцу би се овде само могло замерити што већ собом постављеним основама није сам свуда остао доследан, а ово више из непажње и брзине. Он, на прилику, пише: Аурелије, Аурелијан, Еуријид, Еуклрд,

Паузаније, Теутобуршка шума итд., али пише и Август, Јевропа, Еврибијад, Елевзис, Лавријон, Евпатриди, Залевк итд., има Евбеја и Еубеја, Арабљанин и Арављанин итд.

Опазио сам и неколико израза рђаво употребљених, без сумње рђаво преведених, које кваре или са свим мењају мисао. Да наведем неколико: „Феничани извозе са британских острва *олово*“ (место: *калај*); „бронза је смеша бакра и *олова*“ (опет место: бакра и *калаја*); „Курсор“ није „Бегунац“; „Апостата“ (Јулијан) боље је, држим, превести са отпадник него одметник (у питању је вера). Реч „издајство“ у ситном тексту у карактерисању Анибала (стр. 216.) није могућа и без сумње је рђаво преведена; *колони* неће бити што и напоследице (стр. 288.), бар не у оно доба када је тај израз добио оно значење под којим је обично и познат: да обележи сталож „ни слободних ни робова“; не стоји да је Александар Велики на смрти оставио „ситне деце“ итд. Оваких ситних погрешака можда би било још, при пажљивијем истраживању.¹

Још да споменем и једну новину у писању г. преводиоца: он пише имена народа малим почетним писменима. Не знам у колико би се ово новачење могло с научног гледишта бранити и где му је писац нашао примене (ја тога нисам налазио код француских, немачких и енглеских историка), али ми се чини да ту новину, која ће стајати у опреци с оним, како се сада о томе у школи казује, није морао уводити баш уџбеник историје.

Техничкој страни ове књиге замерио бих за ону ситну штампу, коју би ваљало брижљиво удаљавати од школе, јер ће она само увећавати оно зло, које без сумње и код нас узима све више маха, мислим на кратковидост ученичку.

Морам да споменем још једну незгоду ове врсте код ове књиге. По новом наставном плану, у једној се години (V. разреду) прелази историја источних народа и историја

¹ Мало је грубља погрешка, без сумње преводночева, где се вајарство, сликарство и архитектура обухватају изразом: *Васпитна уметност* (стр. 126). То је погрешан превод оног немачког: *Bildende Kunst*, чему је *Bild* (слика) а не *Bilden* (образовати, васпитати) основно значење.

¹ Код нас у I. разреду гимназије као „Приче из Старог Завета.

Једина; римска историја са једним делом Средњег Века прелази у другу годину (VI. разред). Иловајскога пак књига обухвата и историју Рима, залази дакле једним својим делом и у старији разред. Без сумње је и ово нека неподесност, која би се лако дала избећи приликом првог прештампавања.

Да би слике и карте историске — без чега сада није ни један иоле бољи историски уџбеник — делу дале много ређу вредност, нарочито вредност школску, не треба ни да спомињем. Али ово ће можда још за дуго остати код нас празна жеља.¹

Поред свију поменутих махна и недостатака, за мене је г. Дукићев превод *Иловајскога Историје Старог Света* најбоље дело што га ми до сада у тој врсти књижевности имамо и мислим, да се с коришћу може у школу унети.

Главном Просветном Савету веома захваћан на високом поверењу,

8. фебруара 1889.
у Београду.

Стеван Ловчевић
ПРОФ. I. БЕОГРАД. ГИМ.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се ова књига може препоручити за употребу у средњим школама.

Референту г. Ловчевићу, одређен је хонорар за прегледање овога дела, педесет (50) динара.

IX

Г. Др. Никола Ј. Петровић, редовни члан Гл. Пр. Савета, поднео је Савету на решење предлог, по коме би се захтевало од свију референата, којима Савет упућује разна дела на оцену, да та дела буду дужни прегледати у року од три месеца, рачунајући од дана, кад им је дело предато. На случај, да који референт не могне за ово време неко дело прегледати, он ће дело вратити Савету.

Савет је усвојио овај предлог и одлучио:

¹ Хрвати су нас и у томе, (а можда и Бугари?) већ претекли. Они имају леп, историским сликама илустрован, уџбеник Опште Историје.

да се он стави у записник, и да се у спроводном писму, којим се буду упућивала од Савета поједина дела г. г. референтима увек стави напомена о овој одлуци саветској.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 406.

1. Марта 1889. г. у Београду.

Били су: потпредседник Ст. Д. Поповић; редовни чланови: Јов. Ђорђевић, Др. Ник. Ј. Петровић, Љубомир Ковачевић, Милан Недуљковић, Др. Љубомир Недић; ванредни чланови: Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, Момчило Иванић, Стеван Предић, и Коста Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 405-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. пр. м. ПБр. 2720. у коме се шаље Савету дело „Тражи се васпитач“ од г. Косте Петровића учитеља и пита се Савет за мишљење, може ли се ова књига препоручити школским општинама да је набаве за књижице својих школа.

Г. Др. Бакић узима реч и вели, да му је ова књига позната и да се о њој повољно изразила критика у „Наплетку“ и „Летопису“ те по томе предлаже, да се ова књига може и без прегледања препоручити за књижице основних школа.

Савет је усвојио мишљење г. дра Бакића и одлучио:

да се књига „Тражи се васпитач“ може препоручити за књижице основних школа.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 19. пр. м. ПБр. 2600. којим се упућује Савету на оцену књига „Босиљак“ први струк од г. Ј. Мнодраговића, и пита се Савет за мишљење, може ли се по понуди пишчевој ова књижица отку-

пити и употребити за поклањање ученицима основних школа.

Савет је већином гласова одлучио:

да се ова књижница прво упути на преглед и оцени г. Миленку Марковићу.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. прош. мес. ПБр. 2750. којим се пита Савет, за мишљење: може ли се књига „Листићи из књижевности“ П. од г. Светомира Николајевића откупити поради полагања ђацима средњих школа.

Г. Др. Љ. Недић узима реч и предлаже, да се ово дело препоручи за откуп без прегледања и то из разлога тих, што је прва књига раније примљена и откупљена; што је писац познат и признат и што је наша књижевност у оваким делима у опште сиромашна.

Савет је усвојио мишљење г. дра Недића и одлучио:

да се „Листићи из књижевности“ П. од г. Светомира Николајевића могу препоручити г. Министру просвете да их откупи поради поклањања ђацима средњих школа.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. прош. мес. ПБр. 2359., којим се пита Савет за мишљење, да ли на основу поднете сведоџбе има г. Мита П. Видаковић, свршени техничар, квалификацију за предавача у средњим школама.

Савет је прегледао сведоџбу кандидатову и нашао:

да г. Мита П. Видаковић има квалификацију за предавача у средњим школама и то за математичке науке.

VI.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића о уважању година учитељске службе по молби г. Стевана Дадића учитеља школе вражогрначке.

Пошто се из поднесених докумената г. Дадића видело да су неисправни, то Савет није могао ни улазити у решавање овога питања.

VII.

Прочитан је реферат г. Јована Жујовића о рукопису „Антропологије с дијететиком“ од г. Љубомира Миљковића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Позват да поднесем Главном Просветном Савету своје мишљење о спису г. Љ. Миљковића „без обзира на то што је предмет *Антропологија с Дијететиком* избачен из новог наставнога плана за наше гимназије“ — дужност ми је прво напоменути, да се морам уздржати од оцене *Дијететике* г. Љ. Миљковића, јер ту науку нисам никада стручно учио. Надам се да ће ми Г. П. Савет ово уздржавање у толико пре одобрити, што му на расположењу стоје, на срећу српске науке и народнога здравља, многи стручни хигијеничари.

О самој *Антропологији*, која је израђена сасвим независно од *Дијететике* имам да учиним ове примедбе.

Измеђ многих застарелих дефиниција, које обележавају област науке, г. Љ. Миљковић усвојио је за Антропологију баш ону, која се сада најмање трпи, јер обухвата материјал других наука које одавно већ имају своју потпуну самосталност. По том схватању Антропологија не би била ништа друго до Анатомија и Физиологија човека; и наш аутор заиста нам у своме рукопису „антропологије“ излаже само једну ампутирану антропофизиологије. То се може закључити већ и по цитираним страним изворима за овај српски спис, међ којима се наоде поглавито стручни уџбеници за ученике медицине факултета.

Права Антропологија, међутим, отресла се пре више деценија оваквога програма и узела је за свој предмет човека не као индивидуу оваку, као што је медицина сматра, већ као део човештва, па изучава његово положај у природи и његове особине у погледу етнолошком. Овакав прави антрополошки материјал заузео је у пространоме спису г. Љ. Миљковића само десетину страна, па и од тога је половина као мало важна и „само за читање“ обележена.

Ако би се дакле хтео о државноме трошку да штампа овај спис, то сам мишљења, да му се прво наслов промени, јер бар званичним путем не ваља утврђивати погрешне појмове о задатку, обиму и материјалу тако важне науке као што је Антропологија. Доста је злоупотребе већ било и у јесенас одбаченоме програму „Антропологије,“ који су за гимназије израдили медцинари са свога ускога медичкога гледишта и који је и г. Љ. Миљковића навео да напусти општије и коректније јестаственичко гледиште на ову науку.

А треба ли овај спис да се штампа о државном трошку?

То ће питање решити Гл. Пр. Савет руководиоци се свим разним обзирима и побудама, а мени је дужност напоменути :

1), да у српској књижевности већ има више и прилично добрих књига, из којих се могу научити опште особине човечијег тела и његова живота ;

2), да би међ таквим књигама и овај нови спис г. Љ. Миљковића заузео угледно место;

3), да тај спис далеко надбацује потребе општега образовања, али у многоме не одговара стручној основи на коју је постављен и по томе

4), да би му се могло препоручити : или да се упрости, ако се помисли на прво или да се допуни и преради за евентуалну потребу кратког уџбеника Анатомије.

После овога начелнога мишљења, ја се нећу упуштати у детаљни прегрес поднетог ми рукописа и молим Главни Просветни Савет да се задовољи са општим примедбама не тражећи ми да за исте наводим доказе из списа г. Љ. Миљковића.

Спис је рађен брижљиво. — Употребљени извори махом су од признатих стручних аутора. — Језик је добар. — Ново-сковани изрази добри су-док се бољи не нађу.

Стварних погрешака нема много и не би тешко било исправити их. — Више има нејасноисказаних ствари, но и те би се без муке могле прецизирати. — Прилично је унето и хипотетичких ствари, па би добро било да се као такве неукومه читаоцу и обележе.

Овом приликом ја ћу се усудити да обратим пажњу Главног Просветног Савета на

лукуз са којим своје списе илуструју они српски писци, који рачунају да ће им држава списе откупити. Ето и г. Љ. Миљковић на 260 рукописних полустрана, меће преко 283 слике (283 има нумера, али под неким нумерама има 5 — 6 слика). Толико слика нема ни у неким медцинарским уџбеницима Анатомије, нема их ни у Упоредној Анатомији од Гегенбаура ни у оној од Хекслија ма да прва има 650, а друга 940 штампаних страна. Та би претераност још више пала у очи, кад би се овај спис упоредио са признатим европским књигама за Антропологију у којима се човек разматра још са општијег и свестранијег гледишта.

Верујући да ће ми и ову узгредну напомену Главни Просветни Савет опростити, част ми је назвати се његов понизни слуга

15. фебруара 1889 г.

Београд.

Ј. М. Жујовић.

ПРОФЕСОР.

Савет је одлучио :

да се дело може примити и о државном трошку штампати за потребу школску, пошто га писац поправи по примедбама г. г. референтата и у споразуму с њима.

Референтима је одређен хонорар и то г. Ј. Жујовићу четрдесет (40), а г. дру М. Јовановићу месет (60) динара.

VIII.

Прочитан је реферат г. Косте Главнића о рукопису „Елементи графичке статике“ од г. Светозара Недељковића, државног писмоца.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету.

Писмом Главног Просветног Савета од 19 новембра пр. год. СБр. 93. упућено ми је на преглед и оцену дело : „Елементи графичке статике“ од проф. Ваушингера, у преводу г. Св. Недељковића, с тим, да у исто време кажем ; „може ли се и на што ово дело употребити, и треба ли га откупити и о државном трошку штампати.“ По одлуци Саветској, ја сам послато ми дело понова пре-

гледао, и част ми је да у следећем одговору на горе поменуто писмо Главног Просветног Савета :

Преводилац је већи део погрешака поправио, али су, опет за то, неке крупније и овом приликом заостале, те сам их ја накондно исправио, и то, или са стране, или над самим погрешним местима.

У мом првом реферату (од 3. јануара пр. год.) о овоме делу рекао сам између осталог и ово : а.) Да оригинал има извесних недостатака које сам у реферату и напоменуо; б.) Да се преводилац при превођењу строго држао оригинала, те је с тога стил у преводу местимице тежак; в.) Да су слике врло марљиво, лепо и добро израђене и г.) Да би ово Баушингерово дело у српскоме преводу требало о државном трошку штампати, пошто преводилац превод претходно поправи. Ово исто имао бих и сад да поновим, само с том примедбом: да недостатци у оригиналу, који су побројани у моме првом реферату, не смањују много општу вредност дела, јер се односе на онај део граfiјске статике, који се тиче практичара-енжењера, а писац је при изради своје књиге, као што и сам вели у предговору ка првом издању њеном, обраћао највећу пажњу на потребе слушалаца механике у опште, а врло малу на потребе практичара-енжењера.

С тога, пак, што ми до данас немамо у нашој књижевности ни једно дело о граfiјској статистици; што је Баушингерово дело, у опште узев, врло добро; што би га слушаоци механике на Вел. Школи, могли корисно употребити у школи као помоћну књигу, а осим тога, што се њиме може да послужи корисно и сваки онај, који је рад да се упозна са елементима граfiјске статике, мишљења сам: да би дело „Елементи граfiјске статике“ од Баушингера, у поправљеном преводу г. Св. Недељковића, требало откупити и о државном трошку штампати.

С одличним поштовањем,

30 Јануара 1889. год.

Београд.

Коста Д. Главинић
професор. вел. школе.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио :

да се ово дело може примити и о државном трошку штампати.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 407-ми

15. Марта 1889. г. у Београду.

Били су : председник Ст. Марковић; редовни чланови : Стев. Д. Поповић, Љуб. Ковачевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић; ванредни чланови : Др В. Бакић, Ђ. Станојевић, Момчило Иванић, и Стеван Пређић.

Деловођа : Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 406-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. ов. м. ПБр. 3552, којим се упућује Савету молба г. Јосифа Анђелића и пита се Савет за мишљење: може ли се г. Анђелић поново примити у учитељску службу, из које је отпуштен.

Савет је проучио молбу молитељеву и обавестио се о прошлости овога учитеља, па је с 9 противу 1 гласа — г. Ст. Д. Поповић уздржао се од гласања — изјавио мишљење:

да г. Јосифа Анђелића, бив. учитеља, не треба поново примати у учитељску службу пошто се овај учитељ за време поновне службе не само није поправио, него није оправдао поверење, које му је био поклонио и г. Министар и Главни Просветни Савет.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. овог месеца ПБр. 3860, којима се пита Савет за мишљење: да ли г. Сима Кандић има на основу поднетих докумената квалификације за учитеља немачког језика у средњим школама.

Савет је прегледао документе и нашао је:

да г. Сима Кандић има квалификације за хонорарног учитеља немачког језика у сред. школама.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 2. овог месеца ПБр. 3488, којим се упућује Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело „Земљопис за II. разред основне школе“ од г. Светислава С. Поповића, учитеља из Параћина.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Мил. Марковић и Стеван Предић.

V.

Прочитан је реферат г. Мил. Марковића, о књизи „Босиљак“ од г. Ј. Миодраговића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам књижицу „Босиљак“ од г. Ј. Миодраговића, коју ми је Главни Просветни Савет дао на оцену, и част ми је поднети му своје мишљење о овој књижици.

Књижица је ова удешавана за малу децу и то, могло би се управо рећи за ону децу, која још никако нису ни пошла у школу, те да се забављају, разгледајући поред ког писменог старијега слике у књижици које су махом из дечијег живота. Садржина излаже се овим редом: прво долази некролог пишчевоме сину; за овим предговор пишчев „Малим читаоцима“: после, 24 илустрације с 23 песмице, од којих свака припада по једној слици, а само једна слика у прози описана. После свега овога, долази „Неколико песама Српчетових“, за које писац вели, да их Српчићи читају и уче на памет. У овоме одељку има 13 песама и то без илустрације, и на послетку долази списак претплатника.

Морам одмах напоменути, да „некрологу“ није место у оваквим књижицама за децу. Да је остала књижица посвећена ономе, коме се и некролог пише, то се не би имало шта замерити, али, писати некролог од непуних пет страна невиначцу, које је само 24 дана и 4 часа живело, то је сувише. Ја сумњам, да би се у Европи од 10 тисућа људи, који пишу за децу, нашао један, да овако што метне у књигу, коју за децу пише. Своју домаћу срећу или несрећу, своје најприватније и најсубјективније рефлексije и осећања, која

чине тајанствену светињу породице, износити овако незгодно свету на видик, то вређа јако чувство свакога правилно образованога човека, а сумњам јако да деца чини какву забаву. Шта ли би писац „Босиљка“ урадио, кад би га нешто, сачувај Боже, задесило онаки јадни каквих има у свету, где смрт покоси и однесе у размаку једнога или два дана три четири жртве у једној породици; и то не жртве које се могу свити под стручак „Босиљка“ него жртве, које су се порециле с јеламима и боровима?! Има људи, које задесе много већи удари судбине, и они то трпељиво носе. А исто тако, има људи, који имају двоје-троје деце, и кад би описивали само оно, што се једнога дана збуди у њиховој породици, могли би имати сваки дан по један струк „Босиљка.“ Али у оваком случају, ови људи не би имали само своју децу и само своју радост, која им је може бити једина права својина и једино благо овога света.... Па и сам некролог у овој књижици, да је друкчије написан, можда не би толико падао у очи; али овако, где је и сама дијагноза болести нашао места, ту престаје све.

Оне 24 слике пропраћене песмицама, већином су добро израђене. Позната је педагошка и психолошка истина, да мала деца више воле једну књигу са сликама, него десет и више без слика. Само ће многим да преседне, докле из ових струкова саставе киту „Босиљка.“ Само неке и неке слике не чине никакав утисак, јер су и лоше израђене а и замисао им није женијална. Такве су нпр. „Силни Двори“, „Ко је то?“, „Једе се сунце“, „Двобој“, „Добло јутло“ и т. д. Стихови су како код које слике. Има их лепих и рђавих. Али, као што сам напоменуо, готово већина слика, узета је из оног доба дечијег живота, када она нису ни пошла у школу, него живе срећно у кругу своје породице, играјући се и занимајући се врло радо сликама. Зар би ђацима I и II р. основне школе, којима је писац и наменио ову књижицу, приличиле слике „Чисте недеље“, „Дедни имендан“, „Мала Зора“, „Дванаест сати“, „Први кораци“, „Двобој“, „Мали зидар“, „Добло јутло“ итд. Има у неким песмама право ачења и бенављења нпр. „Добло јутло“. Оно баш није никако за децу, која иду у школу.

У другом одељку, који није илустрован, има такође свакојаких песама. Све скоро песме без разлике, па и оне у другом одељку, махом су почетнички радови. Ретко се која песма одликује савршеним ом психолошком студијом. А има и таквих, које нигако нису за децу прва два нижа разреда основне школе. На пример „Бранков аманет“ од Р. М. Ивковића, који има скоро 4 пуне стране. Зар је то за децу 1. разреда и то деца да науче на памет по препоруци пишчевој? Зар ће се наша деца прво упознавати са слабом имитацијом Бранковог и Змајевог певања, па ће после ваљада доћи на ред читање народних песама!? То значи преокренути начело природности и начело историјског развијања у васпитању и образовању.

Осем свега овога, ваља знати и то, да је писац ове књижице купио претплатнике на ово своје дело по старинској методи, и да га је већ у 2—3 тисуће растурио по школама, па га тек онда поднео министарству на откуп, нудећи му 5 до 600 примерака на откуп, који су му заостали непродати. Књижица је самим овим изгубила своју вредност и, откупљивати је за поклањање, не би имало никаквога смисла и кад би добра била.

Још нешто. Готово цео материјал у овој књижици, изузев предговор и некролог, туђ је производ, који је већ штампан овде онде у дечијим листовима. Списатељ, који вели, да је набрао овај први струк „Босиљка“ за српску децу, прикупио је готов материјал и илустровао га по свој прилици готовим клишејима, које је имао, те су с тога многе слике и исцале доста добре, јер би се иначе тешко могла штампати ова књижица у Нишу.

У нас нема још закона о књижевној својини, али ми се чини, да је време да га буде. Ово појављивање књига писаних за децу основне школе постало је већ несвесно. Књиге личу као печурке, а ни једна од сто слабо да што истински вреди. Ово је просто злоупотреба и експлоатисање онога доба дечијег живота, кад се глава с главе мора продати, да се деца купе књиге, које учитељ препоручује. Родитељи ђачки долазе из даљине од 15 сахата, пешке по зими, у министарство просвете, да се ту саслушају на протокоду, како им је кмет узео у поштуру краву с телетом или неколико овчица за то,

што немају за што да купе деца књиге. А ко зна, да им учитељ не тражи баш „Босиљак“, „Куцу и Мацу“, „Отачаственицу“, „Граматицицу“, „Малог рачунџију“ итд. итд.

По мом мишљењу, не би требало држава да даје ђацима никакве награде за то, што они врше своју дужност, али, кад је уобичајено и кад је већина за то, да се ђаци по основним школама награђују, онда оно, чиме се одликују, треба да је нешто савршено и лепо, да је права награда. Тако то бива у образованијем свету, па тако треба и у нас да буде. Треба расписати стечај, пошто се прво план утврди шта и како ваља за децу писати, па онда држава треба да откупи и штампа на тај начин оцењене и примљене радове, и да их преко ђака растура у народ. А не овако с брда с дола трпати и примати све. Овако је свакоме остављено до миле воље отворено поље, да експлоатише и подоложај и простодушност деце и народа. У оваким списима нема никакве системе и никаква плана, а то је оно, што је најгоре.

Ја, кад бих се питао, забранно бих категорично улазак свакој књизи у школу, докле је стручни људи не би оценили. Држава има право, а и дужност јој је, да води рачуна о томе, шта ће школска омладина читати и којим ће правцем ићи образовање и васпитање деце у основним школама. Ово питање требало би што пре регулисати на праведној основи, те да се учини правда и писцима а тако исто — да се заштите виши интереси васпитања по народним школама.

Као што се из свега овога види, ја не могу ову књижицу препоручити за оно, за што ју је писац понудио министарству.

Главном Просветном Савету понизан
14. марта 1889. г.
у Београду.

Мил. Марковић.

По прочитању реферата, сви су чланови Савета изјавили, да усвајају мишљење референта о непримању дела, али је г. др. Љуб. Недић тражио, да се реферат у целини не може примити и штампати, јер има у реферату места, која би ваљало изоставити.

Пошто је било чланова у Савету, који су тражили, да се у реферату ништа не мења,

него да се штампа онако, како је у Савету прочитан, то је решење овога питања стављено на гласање.

Гласало се за примање реферата у целини без икаквих измена, и за мењање у реферату, и с 6 противу 5 гласова одлучено је:

да се учине у реферату неколике измене.

Г. др. Недић предлагао је да се изостави један читав пасаж из реферата, а г. др. Јовановић и други, предлагао је, да се само на два места учине измене у изразима.

Пристипуло се гласању и с 10, противу 2 гласа, одлучено је:

да се у реферату учине само оне две измене по предлогу г. др. Мил. Јовановића и других.

Г. др. Љуб. Недић, изјавио је, да ће он поднети одвојено мишљење.

Референту је одређен хонорар тридесет динара.

VI.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића по молби г-ђице Персиде Јовановићеве учитељице из Куглеша, о уважању година учитељске службе, које је молба на страни провела.

Савет је по предлогу г. Ковачевића, одлучио:

да се молитељици могу уважити у сталне године учитељске службе четири године и по (4 $\frac{1}{2}$), које је провела учитељујући изван Србије.

VII.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића и Ж. Поповића о кривци г. Витомира Николића учитеља из Бањана.

Пошто се из акта не види, да је кривца г. Николића такве врсте, да би за собом доносила отпуштање из учитељске службе, то је Савет мишљења:

да г. Витомира Николића, не треба отпуштати из учитељске службе, него да се може за ове кривице казнити административним путем.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 408-ми

24. Марта 1889. г. у Београду.

Били су: председник Ст. Марковић; редовни чланови: Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, др. Н. Ј. Петровић, Ђ. Ђозарац, Љуба Ковачевић, Ж. Поповић, др. Љ. Недић; ванредни чланови: др. В. Бакић, Момчило Иванић, Стеван Предић и Коста Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Г. др. Љубомир Недић, поднео је одвојено мњење, за које је у записнику прошлога састанка при решавању о књизи „Босњак“ казано да ће поднети.

Савет је примио одвојено мњење на знање, и одлучио са 7 противу 3 гласа, да се одвојено мњење г. д-ра Недића не штампа у записнику.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 20. ов. месеца ПБр. 4367, којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис Владимира Зделара професора „Механика за средње школе“

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Љубомир Клерич и Стеван Давидовић.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете црквених послова од 22. ов. месеца ПБр. 4509 којим се пита Савет за мишљење: да ли на основу поднесених докумената има г. Петар Марковић, бив. државни питомац, квалификације за предавача у средњим школама и за које предмете.

Савет је прегледавши сведоџбу кандидатуру нашао:

да г. Петар Марковић има квалификације за предавача у учитељској школи и то за педагошке науке.

Г. Љуба Ковачевић није се сложио с мишљењем саветским о квалификацији овога кандидата, и поднео је одвојено мњење, које гласи: „И ако сам уверен, да је г. Марковићу најприродније место у учитељској школи, не могу се сложити с мишљењем већине Главног Просветног Савета, и држим да г. Марковић, има квалификацију за наставника наших средњих школа, према чл. 7. Закона о уређењу гимназија и према досадашњој пракци“.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 22. ов. мес. ПБр. 4512, којим се тражи мишљење саветско о томе: може ли се на основу поднесених докумената примити за питомца фонда пок. Вићентија бив. владике, Миленко Месаровић, ђак II р. београдске реалке.

Савет је одлучно: да се умоли г. Љуба Ковачевић да прегледа акте по овоме предмету и да Савету реферује.

С овим је састанак свршен.

САСТАНАК 409-ти

5. Априла 1889. год. у Београду.

Били су: председник: Ст. Марковић; редовни чланови: Јов Ђорђевић, Др. Ник. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Љ. Ковачевић, Ж. Поповић, П. Ђорђевић, Милан Недељковић; ванредни чланови: Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, М. Иванић, Др. М. Јовановић Коста Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. прошлог месеца, ПБр. 4787, којим се упућује Главн. Пр. Савету рукопис „Превод словенске Читанке на српски језик“, од г. Светислава С. Поповића, учитеља, и пита се Савет за мишљење: треба ли овај рукопис, по молби пишчевој,

откупити и о државном трошку штампати као помоћну књигу за ученике и учитеље.

Савет је прочитао молбу пишчеву и разгледао рукопис, па је са 10 противу 3 гласа одлучно:

да се овај рукопис „Превод словенске Читанке на српски језик“, не може употребити за оно, за што га је писац понудио.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 30. прошлог месеца, ПБр. 4849, којим се шаље Савету рукопис „Антропологија“ од г. Љубомира Миљковића, професора, на коначно решење према ранијој одлуци Саветској.

Пошто је г. др. М. Јовановић изјавио усмено у Савету, да је писац „Антропологије“ поправно свој рукопис по свима примедбама које је он изнео у ранијем реферату, то је Савет одлучно:

да се умоли и други реферант г. Ј. Жујовић да извести Савет, је ли писац поправно рукопис и по његовим примедбама.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 31. прошлог месеца, ПБр. 4038, којим се пита Савет за мишљење, може ли се на основу поднесених докумената примити за благодетанца фонда пок. Вићентија бив. владике, Светозар Вујовић, ученик IV разреда II београдске гимназије.

Савет је одлучно:

да се умоли г. Љ. Ковачевић да прегледа молбу и поднесене документе овога ђака и да Савету реферује.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. овог месеца ПБр. 5035, којим се пита Савет за мишљење: да ли на основу поднесених докумената има квалификације за предавача у средњим школама, г. Душан Мушицки.

Савет је прегледао документе кандидатуре па је нашао:

да г. Душан Мушицки има квалификације у средњим школама за оне предмете, за које се тражи.

VI.

Прочитано је писмо г-ђе Катарине Милић, упућено Главном Просветном Савету, која моли да јој се врати њен рукопис „Енглеска граматика“ који се налази на прегледу код Просветног Савета.

Савет је одлучио:

да молитељици врати рукопис њен по молби.

VII.

Прочитано је писмо г. дра Љубомира Недића, којим моли да га Савет разреши од дужности председника комисије за уређење основних школа, пошто он налази да његове функције као председника у овоме одбору, престају сада, кад је он поднео оставку као редовни члан Главног Просветног Савета, и кад му је та оставка уважена.

Савет је примио знању изјаву г. дра Недића, али је нашао за сходно:

да се г. др. Недић умоли једним писмом, да и даље остане као председник комисије

и да доврши започети посао, пошто Савет налази, да г. Недићева оставка на чланство у Главном Просв. Савету не стоји у таквој вези с председништвом у овој комисији, у коју је он изабран од Савета из разлога, што је Савет мислио а и сада мисли, да ће г. др. Недић, као зналац овога посла, моћи најбоље свршити ову ствар на општу корист.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 5. овог месеца ПБр. 5001, којим се извештава Савет, да је учињен потпун извиђај по кривци г. Симе Јеротића, учитеља, и шаљу му се сва акта на оцену и мишљење према ранијем Министарском писму од 13. децембра прошле године ПБр. 13.008.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Ст. Марковић, и Љуба Ковачевић, да акта по овоме делу проуче и Савету реферују.

С овим је свршен састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

(Министарство просвете и црквених послова). Указом Краљевских Намесника од 1. априла тек. године, постављен је г. Михаило М. Протић, учитељ у Београду, за ванредног писара I. класе у министарству просвете и цркв. послова, а да прима плату из кредита, одређеног на плату референта за цркв. послове у истоме министарству.

(Главни Просветни Савет) указом Краљевих Намесника од 5. априла тек. године, уважена је поднесена оставка на чланство у Главном Просветном Савету г. дру Љубомиру Недићу, професору Велике Школе и редовноме члану Главног Просветног Савета. —

(Државна штампарија) Претписом министра просвете од 21. априла т. г. постављени су: г. Борђе Кимпановић, коректор државне штампарије за фактора, а г. Војислав Ј. Илић за коректора у државној штампарији.

(Народно Позориште). Актом мин. просвете од 16. априла т. год., постављени су за чланове позоришнога књижевнога одбора г. Јован Борђевић, професор Вел. Школе, Андра Николвић секретар министарства просвете и црквених послова, Никола Ј. Мариновић, секретар министарства просвете и др Милован Ђ. Миловановић, професор Велике Школе.

(Средње школе): Стављени у стање покоја. Указом Краљевских Намесника од 19. априла т. год. на предлог министра просвете и цркв. послова, а по саслушању Министарског Савета, стављени су: г. г. Арсеније Ристић, професор београдске реалке и Коста Вујић, професор II београдске гимназије, на основу чл. 10. закона од 15. фебруара 1858 године, по својој молби, у стање покоја с пензијом која им по годинама службе припада. —

Постављени: Претписом министра просвете и црквених послова, од 20. Априла тек. године, постављен је г. Михаило Р. Поповић,

бивши предавач у шабачкој гимназији, за хонорарног предавача у II београдској гимназији, а претписом од 21. априла т. г. постављени су г. г. Светозар Атанацковић, и Стеван Ђорђевић, професори, и Ђура Илић, предавач нишке гимназије, за хонорарне предаваче у нишкој учитељској школи.

Разрешени: г-ђе: Милева К. Јорговићка, учитељица женског ручног рада у пиротској нижој гимназији, и Драга Стевановићка, учитељица рада у јагодинској нижој гимназији, разрешене су од дужности учитељица рада у тим заводима.

(Основна школа): *Постављени:* г. Божидар Јакшић, ђак. учитељ. школе, постављен је 1. априла т. г. за заступника учитеља IV. разреда школе у Обрежу, окр. јагодински а да врши и дужност управитеља исте школе; Душан П. Рајичић, учитељски кандидат, постављен је 4. априла т. г. за учитеља III. раз. I. одељења мушке осн. школе у Ваљеву; Михаило Купчевић ђак учитељске школе, постављен је 4. априла т. г. за заступника учитеља школе у Коцљарима, округа крагујевачког; Живојин Манојловић, ђак учитељ. школе, постављен је 8. априла т. г. за заступника учитеља школе у Јаловик Извору, округа пиротског; Светолик С. Брзаковић, ђак учитељ. школе, постављен је 8. апр. т. г. за заступника учитеља школе у Коцељеви, округа шабачког; Сима К. Поповић, свршени ђак учитељ. школе, постављен је 18. априла т. г. за сталног учитеља II., III. и IV. разреда школе Ђићевачке, у округу алексиначком и да врши и дужност управитеља исте школе; Милена Николићева, бив. ученица више женске школе, постављена је 21. априла т. г. за

заступницу учитеља сва четири разреда школе у Црној Бари, окр. шабачког; Адам Станимировић, ђак учитељ. школе, постављен је 21. априла т. г. за заступника учитеља сва 4 разреда школе у Паунама, округа ваљевског. Спасенија Матићка, *привремена* учитељица II. разреда школе у Александровцу, у окр. крушевачком, постављена је 4. априла т. г. за *сталну* учитељицу исте школе.

Премештени: Михаило Јовић, учитељ III. разреда I. одељења мушке осн. школе у Ваљеву, премештен је 1. априла т. г. по потреби, за учитеља IV. раз. II. одељ. мушке основ. школе на зап. Врачару, у Београду; Димитрије Димитријевић, учитељ IV. разреда школе у Обрежу, округа јагодинског, премештен је, по молби, за учитеља IV. разреда мушке школе у Јагодини.

Разрешени: Риста Д. Протић, учитељ школе у Бакусу, окр. топличког, разрешен је 14. априла т. г. по датој оставци; Андрија Р. Драгутиновић, заступник учитеља I. раз. 2. одељења школе у Ариљу, разрешен је 15. априла т. г. по молби; Параскева Томићева заступница учитеља I. и II. разреда школе у Тешци, окр. алексиначког, разрешена је 19. априла т. г. по молби; — Милева Ј. Мишићева, учитељица сва 4 разреда школе у Црној Бари, округа шабачког, разрешена је по молби 20. априла тек. године. Милутин Радојкић, заступник учитеља III и IV разреда школе у Церовцу, окр. смедеревског, разрешен је 21. априла т. г. по молби. — Цветко Цветковић, заступник учитеља школе брзоходске, у окр. пожаревачком, разрешен је 30. априла т. г. пошто је отишао у војску.

Просветне Велешке

„Професорско друштво“. О Ускрсу ове године била је у Београду *прва скупуштина наставника средњих школа* краљевине Србије. На дан 12. Априла беше се скупило у сали В. Школе преко 100 наставника, из разних крајева Србије и из престонице, те створили удружење чије смо име горе истакли.

Мисао о удружењу наставника наших средњих школа избијала је и раније код појединих наставника и појединих колегија, али је рад на томе отпочет прошле јесени, када је се, приликом прославе Вукове стогодишњице, у Београду стекао приличан број наставника из унутрашњости Србије. Видећи

се на окупу у лепом броју, природно је било да се мисао о удружењу изиђе из уског круга појединих договора и разговора о томе, и да се изнесе пред икупљени збор. И тако је на дан 10. Септембра прошле године, око 60 наставника средњих школа донело једногласну одлуку, да се образује удружење наставника средњих школа краљевине Србије. Ну како ни време ни прилике нису тада допуштале да се одмах приступи и ближој организацији самог друштва, то је збор изабрао из своје средине 7 чланова: г. др. Николе Петровића директора II беогр. гимназије, г. др. Војислава Бакића директора беогр. учит. школе, г. Буру Козарца директора беогр. I гимн., г. Косту Црногорца професора II б. гимн., г. г. Милована Маринковића и Буру Милијашевића професоре беогр. ниже гимн. и г. Љубомира Јовановића проф. б. Реалке, да као привремени управни одбор израде нацрт друштв. правила и спреме што је потребно за сазив општег збора наставничког. Учинив све ово, привремени је одбор и позвао све наставнике средњих школа краљевине Србије на *прву скупштину* која је се, како рекосмо напред, и састала 12. априла ове год. у Београду.

Под председништвом председника привременог одбора, г. др-а Николе Петровића, који је збор поздравно срдачном добродошлицом, збор је одмах приступио свом конституисању и изабрао за председника г. Николе Петровића, за потпредседника г. Илију Душманића проф. пожар. гимн. и за пословође збора: г. г. Љубомира Стојановића проф. II б. гимн. и Светислава Симића предавача зајечарске гимназије. И пошто је још пословођа привременог одбора, г. Љубомир Јовановић прочитао, извештај о раду привременог одбора, збор је приступио главном послу овог свог састанка: стварању правила на којима ће друштво постојати. За основу узет је нацрт који је привремени одбор израдио и који је још, на једном саставку београдских наставника и наставница средњих школа а и по неким примедбама појединих колегија из унутрашњости, у неколико измењен или допуњен. Каквих основних измена поднесеног нацрта друштвених правила није било ни на збору. Од важнијих допуна и делимичног ме-

њања појединих тачака да поменемо ове: ¹⁾ Ако се у току године управни место којег члана управног одбора, онда избор новог члана није остављен произвољно управи (чл. 10 предложеног нацрта гласи: „Ако би ко од чланова иступио из управе преко године, тада се управа сама попуњава“) него управни одбор узима оног који је на збору имао највећи број гласова после изабраних.

Члану 21. додато је да се чланци упућени за друштв. лист шиљу на реферовање и члановима из унутрашњости.

Код одељка 15. измењено је да се ескурзије могу приредити и кад се јаве три члана за то (место предложених: 5) и да се ескурзије приређују кад то буде могућно (а не сваке године, како је на то предложеним правилима била управа обавезана) и по предложеном споразуму са месним одборима.

Годишњи збор бива увек у првој половини мес. августа а не о Ускрсу (као што је било у пројекту).

Овај посао претресања друштвених правила свршен је на два састанка 12. априла (пре и после по дне). Сутрадан је се приступило бирању друштвене управе, у коју су ушли: г. г. др. Војислав Бакић, Ст. Ловчевић, Милован Маринковић, др. Никола Петровић, Љубомир Стојановић, Пера Ђорђевић, Борислав Тодоровић, Ранко Петровић и Срета Стојковић.

У контролни одбор који ће (по чл. 31. правила) пред крај друштвене године прегледати и оверити управине рачуне изабрани су г. г. Васа Димић проф. I б. гимн. и Јосиф Шмит професор Реалке.

По свршеном избору, г. др. Ник. Петровић прочитао је на збору своју расправу „Професорски положај у школи, у држави и у друштву у других држава и у Србији,“ ²⁾ као обраду једне од четири теме које је привремени одбор објавио за свој први састанак.

Овим је се завршила прва скупштина наставника средњих школа у Србији.

Управа „Професорског друштва“. На свом првом састанку 25. апр. о. г. управни одбор „Професорског друштва“ конституисао се овако: председник г. Стеван Ловчевић проф. I гимн. потпредседник г. Милован Маринковић проф. беогр. н. гимн. благајник г. Борислав Тодоровић проф. учит. школе, књишничар г. Пера П. Ђорђевић проф. I б. гимн. и пословођа г. Љубомир Стојановић проф. II б. гимназије.

¹⁾ У једној од даљих свезака „Пр. Гл.“ донето „Правила проф. друштва“.

²⁾ Доносимо је у овој свесци „Пр. Гл.“ на првом месту.